

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

кафедра філософії та культурології

ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ
БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ НА БУКОВИНІ:
ВІД КЛЕРИКАЛЬНОЇ ШКОЛИ ДО ТЕОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ.

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувачка 605 групи спеціальності
041 Богослов'я, ОПП Богослов'я
Лимаренко Марія

Науковий керівник: канд богосл. наук,
канд. іст. наук, доцент Щербань М. В.

Рецензент: доктор богослов'я, канд. філос. наук,
доц. Рудейко В.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри філософії та культурології
протокол № 5 від «21» листопада 2024 р.
Зав. кафедрою _____ доц. Рунташ О.В.*

Чернівці – 2024

ЗАЯВА

студентки **Лимаренко Марії Сергіївни**
(номер залікової книжки 221879)

Я заявляю, що наукова робота на тему «ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ НА БУКОВИНІ: ВІД КЛЕРИКАЛЬНОЇ ШКОЛИ ДО ТЕОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ»:

1) Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

В. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

2) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що була проінформована про права та обов'язки студентки Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згодна на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи Turnitin Similarity згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідому того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно **Додатку 2**), робота буде повернута на доопрацювання.

03.12.2024

*Беручи до уваги істотний внесок з боку керівника наукової роботи.

АННОТАЦІЯ

Лимаренко Марія – студентка філологічного факультету, 605 групи, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 041 Богослов'я.

Магістерська робота на тему: **«Інституційні форми та еволюція змісту богословської освіти на Буковині: від клерикальної школи до теологічного факультету»** розкриває історію становлення й основні напрямки розвитку богословської освітньої та наукової традиції на теренах Буковини.

У роботі проаналізовано богословську спадщину церковно-релігійних діячів богословського факультету Чернівецького університету; досліджено особливості функціонування теологічного факультету в австро-угорський та румунський періоди; досліджено наукову спадщину, а також особливості богословського дискурсу представників чернівецької богословської школи. Окремо авторкою окреслено процеси становлення богословської освіти у Чернівецькому університеті на зламі XX-XXI століть

Ключові слова: богослов'я, Чернівецький університет, теологічний факультет, освіта, Буковина.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. ОСВІТЯНСЬКИЙ ТА БОГОСЛОВСЬКИЙ ДИСКУРСИ БУКОВИНИ: ІСТОРІОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ.....	9
Розділ 2. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ НА БУКОВИНІ XIX-XX СТТ.: ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ.....	38
Розділ 3. БОГОСЛОВСЬКА ОСВІТА У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ XX-XXI СТ.: ВІД КОНЦЕПТУ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ.....	53
Висновки.....	70
Список використаних джерел.....	73
Додатки.....	81

ВСТУП

Богословська освіта на теренах Буковини, що бере свій початок з клерикальних шкіл XVIII століття, пройшла тривалий і складний шлях становлення й розвитку: від формування чернівецької богословської школи за часів Австро-Угорської імперії – до створення сучасного осередку богословської освіти в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. В цілому, історія теологічної освіти є своєрідним віддзеркаленням глибинних соціо-культурних, політичних та релігійних трансформацій, яких зазнавав буковинський край. Зрештою, богословська освіта на цих теренах завжди була й залишається невід’ємною частиною загальноєвропейського науково-освітнього процесу, однак її розвиток визначався місцевими особливостями, зокрема мультикультурним та поліконфесійним характером регіону.

Очевидно, що упродовж різних історичних періодів, включаючи австрійську та румунську добу, радянський період та сучасність, інституційні форми та зміст богословської освіти зазнавали істотних змін. Австрійське панування сприяло формуванню академічних стандартів у богословській освіті, тоді як радянська влада практично знищила навіть згадки про неї. Відродження богословської освіти наприкінці XX століття стало важливим етапом у поверненні духовної та наукової традиції в незалежній Україні. Зокрема, створення філософсько-теологічного факультету в Чернівецькому університеті стало результатом синергії зусиль науковців, громадськості та Церкви.

Пропонована магістерська робота аналізує процес інституалізації богословської освіти на Буковині, охоплюючи генезу й розвиток навчальних закладів, ідеї, ключові постаті, досягнення та втрати в різні історичні періоди. Наукова значущість роботи полягає у вивченні богословської освіти як невід’ємної складової культурного й інтелектуального життя

Буковини, а також у виявленні її впливу на розвиток релігійної та суспільної свідомості регіону.

Об'єктом дослідження пропонуваної магістерської роботи є інституційні форми та зміст богословської освіти на теренах Буковини.

Предметом дослідження є процеси розвитку інституційних форм та змісту богословської освіти на теренах Буковини в контексті соціально-історичних, політичних та культурних трансформацій у регіоні з XVIII століття аж до сьогодення. Особливу увагу приділено змінам форм освітнього процесу (від клерикальної школи до сучасного розуміння освітніх програм), а також впливу зовнішніх факторів (релігійних і суспільних) на зміст та форми богословської освіти.

Метою дослідження є системний аналіз процесів виникнення, становлення та еволюції богословської освіти на Буковині, її змісту та основних концептів і напрацювань, а також визначення ролі історико-культурних, політичних та суспільних чинників у процесі формування та розвитку богословської освіти на прикладі клерикальних шкіл, теологічного факультету та сучасних освітніх богословських програм в Чернівецькому національному університеті.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- визначити основні етапи генези та становлення богословської освіти на Буковині в контексті історичних умов XVIII-XIX століть, проаналізувати вплив суспільно-політичних факторів на її розвиток.
- окреслити особливості богословської спадщини церковно-релігійних діячів Богословського факультету в Чернівцях у освітній системі тогочасної Буковини.
- проаналізувати процес становлення богословської освіти в австрійсько-румунський період, дослідити особливості функціонування чернівецької богословської школи в довоєнний, міжвоєнний та післявоєнний періоди.

- вивчити вплив радянської дійсності на богословську освіту в Чернівцях, розглянути процеси закриття закладів та їхнє відновлення після радянської доби.
- охарактеризувати етап відродження богословської освіти у Чернівецькому університеті в умовах незалежної України, висвітлити роль наукової спільноти, громадськості та церкви у цьому процесі.
- проаналізувати сучасні форми і методи реалізації богословської освіти у Чернівецькому університеті, зокрема структуру навчальних програм, що враховують вимоги сучасної теологічної науки.

Методологічна основа роботи. У процесі написання магістерської роботи застосовувався комбінований підхід, який полягає у застосуванні структурно-системного (для встановлення й аналізу факторів, обставин, подій, що впливали на формування структури та змістового наповнення богословської освіти) і проблемно-хронологічного методів (що дозволило встановити зв'язок з тогочасним суспільно-політичним контекстом подій) висвітлення і аналізу різних чинників на основі дослідницьких принципів історизму та об'єктивізму. Водночас, для розкриття пропонованої теми, ми застосовували богословсько-аналітичний та історико-літературознавчий методи, що сприяло комплексному вивченню питань, що стосуються функціонування, структури та просвітницької діяльності чернівецької богословської школи у різні історичні періоди.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній вперше здійснено богословський аналіз низки праць представників чернівецької богословської школи: Теодора Тарнавського [76], Василя Яновіціу [61], Василя Георгіу [58]. Поза всяким сумнівом, введення до наукового обігу цих розробок не лише дозволить краще зрозуміти, по-новому переосмислити та цілісно оцінити богословський дискурс, просвітницьке та мистецьке життя на Буковині у XIX столітті зокрема, але й визначити роль інших видатних представників чернівецької теологічної школи загалом.

Практичне значення роботи. пропонуване дослідження може слугувати основою для розробки спеціалізованих досліджень у контексті різноманітних буковинознавчих студій та досліджень історії богословської освіти України. Відтак, матеріали, наявні у пропонованій магістерській роботі, будуть корисними для богословів, культурологів, релігієзнавців, істориків у процесі підготовки доповідей, тематичних лекцій, статей, що стосуються історії Церкви, освіти та громадських інституцій на теренах Буковини.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, а також списку використаних джерел і додатків.

Розділ 1.

ОСВІТЯНСЬКИЙ ТА БОГОСЛОВСЬКИЙ ДИСКУРСИ БУКОВИНИ: ІСТОРІОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ

У на початку XVI ст. терени Буковини, як і всього Молдавського князівства, опинилася під владою Османської імперії.

Релігійне життя Буковини за часів Османської імперії, впродовж XV-XVIII століть було складним і суперечливим процесом, що сформувався під впливом різних релігійних традицій, політичної ситуації та, зрештою, етнокультурних особливостей регіону. Османська імперія, хоча й була мусульманською державою, проте зберігала за своїми підданими право на збереження власної релігійної ідентичності, що мало позитивний вплив на релігійне життя тогочасної Буковини [7].

У цей період релігійне життя регіону визначалося, переважно, православною традицією, що була домінуючою конфесією місцевого населення. Характерною рисою цього часу було те, що через відсутність формалізованої й усталеної системи спеціалізованої освіти, духовенство зазвичай набувало необхідні знання в монастирях [22, с.14].

Відтак, богословська освіта краю, переважно, існувала в межах усталеного церковного життя. Освітній процес відбувався в монастирях та при храмах, де старше покоління духовенства навчало священнослужителів основам богослов'я, церковних канонів та богослужбової практики. Знання передавались, переважно, через традицію, адже системної організації богословських закладів на той час не існувало [43, с.14].

Суттєві зміни відбулися після анексії Буковини Австрійською імперією (1775 р.), коли почалися реформи, спрямовані на модернізацію як релігійної так і освітньої систем краю. Імператорська влада, загалом, підтримувала розвиток освіти, в тому числі й богословської, що розглядалася як важливий елемент інтеграції Буковини в австрійську загальнодержавну систему. Саме

в цей час були відкриті нові школи, зокрема для підготовки православного духовенства [43, с.18].

Саме з цього часу Буковина почала славилася відомими богословськими навчальними закладами на науковими осередками. Недаремно свого часу її вважали центром богословської освіти усієї Південно-Східної Європи. Проте на первинному етапі ці функції виконували, вже згадані вище, освітні осередки при монастирях [43, с.19].

Відтак, ще станом на 1778 рік в монастирі Путна (сучасна Румунія) функціонувала школа, де учні вивчали церковні богослужбові книги («Часослов», «Псалтир», «Октоїх», «Катехизис») румунською, також і церковнослов'янською мовами. Окрім того, слухачі вивчали типові світські дисципліни (до прикладу – правопис, географія, короткий виклад філософії за Платоном), а також винятково богословські предмети (традиційний грецький церковний спів, риторика, церковна історія від виникнення Християнства – переважно за викладом Євсевія Кесарійського – аж до IX століття та подій, пов'язаних із Флорентійським собором (1439 р.), [41, с.10].

На превеликий жаль достеменні історичні відомості про те ким, коли і з якою метою засновано цю школу, до нашого часу не збереглися. Наявна лише згадка, що її єдиний учитель (до речі, етнічний грек) відчуваючи не вельми толерантне ставлення австрійської влади до себе особисто, змушений був потайки залишити монастир і повернувся на свою батьківщину. Внаслідок цього й сама школа, як освітній заклад, припинила своє існування.

Варто зазначити, що особлива заслуга в духовно-просвітницькій роботі на той час належить єпископату і священникам, що здійснювали усебічну підтримували парафіяльних і монастирських шкіл. До прикладу, в 1784 році єпископ Досифей (Херескул) звернувся до місцевої влади з клопотанням про заснування школи (гімназії) у м. Чернівці (в урочищі Гарячий Урбан)

під опікою Скиту на честь Св. Георгія. Уряд, зі свого боку, запропонував на час будівництва й організації такої школи скеровувати молодь на навчання до Галичини (пропонувався, переважно, Львів) або ж до Карловець (м. Сремькі Карловці, сучасна Сербія) [41, с.17].

Очевидно, що таку пропозицію Консисторія єпархії відкинула, одночасно наполягаючи на функціонуванні клерикальної школи в межах своєї єпархії й пояснюючи власну позицію тим, що молоді люди погано знають «руську» (українську) мову, однак значно більшими були побоювання проникнення у середовище Православ'я елементів католицьких обрядів чи то латинських догматів [39, с.77].

У 1786 році австрійський уряд затвердив багаторічний план розвитку і підтримки клерикальної освіти на Буковині. Вже 10 травня 1786 року до Чернівців приїхав ієромонах Даниїл (Влахович), кандидатура якого відповідала критеріям, що висувалися для викладачів новоствореної школи. Хоча він не мав університетської освіти, однак достатньо добре знав пропоновану для нової школи програму, а також руську та молдавську мови. Цікаво, що першопочатково школу відкрили в м. Радауцах (сучасна Румунія), проте (переважно через відсутність побутових умов для навчання і проживання слухачів) її було перенесено до м. Сучава (на територію чоловічого монастиря на честь св. Георгія Переможця), де кожного дня звершувалися церковні богослужіння. Сам отець Даниїл (Влахович) виступив зі зверненням до духовенства регіону скерувувати на навчання молодь (перевага надавалася синам священників, дякам), які на момент вступу вміли хоча б читати й писати [39, с.80].

Варто вказати, що населення з великою пересторогою ставилося до різноманітних нововведень, особливо тих, що стосувалися церковного життя. Саме тому до кінця 1786 року в новоствореній церковній школі нараховувалося лише 7 слухачів. Ієромонах Даниїл (Влахович) (до слова – майбутній єпископ Буковини) докладав значних зусиль для процвітання

клерикальної школи, розуміючи необхідність освіти для церковного й громадянського поступу. Його стараннями, вже станом на кінець 1788 року кількість учнів зросла до 33. Відтак, гостро постала необхідність залучення ще, щонайменше двох, викладачів-помічників. Від початку нового навчального 1788-1789 року, в школі вже було сформовано 3 окремі класи. Саме тоді ієромонах Даниїл звернувся до Консисторії з проханням про переміщення школи в Чернівці – столицю Буковинського краю. Однак йому було відмовлено у такому проханні. Формальною причиною відмови слугувало те, що у Чернівцях відсутні приміщення, що необхідні для розміщення такої школи. На превеликий жаль, вже в скорому часі – у лютому 1789 року – владика Досифей (Хорескул) упокоївся і на його місце було призначено отця Даниїла (Влаховича). «Переступивши» сани ігумена й архімандрита, йому було надано єпископський ієрархічний ступінь [32, с.70].

Звісно, що на найвищій церковній посаді новопризначений архієрей не покинув праці, якій присвятив стільки років і продовжував підтримувати школу. Вже наприкінці 1789 року клерикальну школу перевели до Чернівців, а ще через рік (у 1790 р.) кращі учні почали отримувати стипендію. Паралельно з цим суттєво зростали вимоги, що висувалися до вступників: головною умовою стала наявність у кандидата завершеного навчання в початковій школі. Не менш важливим фактом стало суттєве зростання оплати праці викладачів. Водночас, значно змінилася й структура освітнього процесу, де включено низку нових предметів: фізика, пастирське богослов'я, догматичне богослов'я та катехізис. Для належного кадрового забезпечення школи викладачами (з числа вихованців), троє студентів, які показали найкращі результати та володіли руською (українською) мовою, керівництво скеровувало для продовження навчання до Львівського університету [37, с.52].

Однак, реалізація цього доброго задуму забарилася. Як певна альтернатива цій ініціативі, 1793 року виникає інша: скерувати кількох осіб (з числа учнів) для продовження освіти до одного з університетів Росії. Станом на 1798 рік у закладі налічувалося 36 учнів, 30 з яких забезпечувалися стипендіями, а навчали їх три вчителі. Зрештою, лише 1804 року, отримавши у користування власне приміщення, в школу у перший клас було зараховано 56 учнів (до речі, троє із них забезпечувалися стипендією), у другий – 44 (12 зі стипендіями) і в третій – 41 учень (16 зі стипендіями). Загалом у школі на початку 1804-1805 навчального року нараховувалося 141 школярів (31 з яких отримував стипендію) [42, с.55].

Варто вказати, що на станом на той час, на теренах Буковини, не було навчального закладу, вищого за клерикальну школу з 3-річним терміном навчання. Саме тому на її базі здобували освіту не лише особи, які бажали у майбутньому стати священиками, але й ті, хто бажав пов'язувати своє майбутнє з душпастирською діяльністю. З огляду на це в скорому часі гостро постала потреба реформи самої клерикальної школи. Саме тому Декретом уряду від 9 жовтня 1812 року затверджено склад спеціальної комісії щодо реформування. Докладно проаналізувавши всі обставини, 12 листопада 1812 року комісія надала рекомендації щодо покращення освітнього процесу, головною з яких була пропозиція доповнити уже наявні навчальні предмети педагогікою. Зрештою, вже у 1814 року місцевою владою було ухвалено проект реорганізації Чернівцецької клерикальної школи в Семінарію. У цей час було включено до навчального плану викладання предмету «Догматичне богослов'я» (за курсом архімандрита Макарія) [42, с.98].

У 1817 році четверо випускників школи було скеровані на навчання до Віденського університету. Водночас, державною комісією було ухвалене рішення щодо поступової ліквідації клерикальної школи задля відкриття на її базі такого освітнього осередку, який би освітнім за рівнем не поступався

університетським богословським закладам Західної Європи. Уже 15 березня 1816 року вийшов наказ про припинення прийому учнів, а відтак вже у 1818 році школа припинила своє 32-річне існування. За цей доволі короткий час на її базі освіту отримали понад 500 випускників, що у майбутньому долучилися до становлення цілої когорти православних богословів.

У відповідь на такі дії чиновників, єпископ Даниїл 25 червня 1816 року написав листа, адресованого Галицькому урядові, де вказувалося, що таке реформування (де-факто – ліквідація) клерикальної школи завдасть великої шкоди як Православній Церкві, так і Буковині вцілому. Однак цей протест було відхилено, а у відповіді на звернення урядом було надано відповідь, що особи, які отримали освіту в гімназії та філософській школі можуть продовжити на навчання в інших закладах. Водночас, передбачалося вибрати кількох кандидатів (із числа молодих талановитих випускників), яких, після їх згоди прийняти священничий сан, скерувати на навчання на богословські факультети до Відня чи Львова. Розуміючи складність ситуації, що склалася, єпископ Даниїл, загалом, не заперечував, проте попередньо відповідний надіслав запит Карловецькому митрополитові (у канонічному підпорядкуванні якому він перебував). Митрополит, звісно, не рекомендував скеровувати молодих кандидатів до Відня чи Львова, адже вбачав звідти суттєву небезпеку для православної традиції Буковинської Церкви. Натомість він пропонував молоді для освіти навчання в університеті Карловця. Звісно, єпископ Даниїл повідомив представникам уряду таку позицію Митрополита Карловецького. Вже в скорому часі єпископ отримав відповідь від очільника («директора»), в якому вказувалося на те, що такі застереження є абсолютно безпідставними, адже православні студенти вивчатимуть з православне догматичне богослов'я, а не католицьке. Вже осінню 1817 року група випускників вступили на навчання до богословського факультету Віденського університету [40, с.14].

Улітку 1818 року єпископ Даниїл (Влахович) клопотав перед місцевим урядом про відкриття духовної Семінарії та Богословського інституту у Чернівцях. У вересні цього ж року Владика повторив це своє прохання, але вже самому імператорові. Наслідком такої наполегливості архіпастиря був запит до уряду Львова щодо можливості й доцільності відкриття такого закладу освіти в м. Чернівці. У листі (що датується 16 жовтня 1821 року) Галицький уряд подав пропозицію, подати до уряду чіткий план заснування й функціонування таких богословських шкіл після узгодження цього питання з п. Стуттергейном – капітаном округу Буковини. Однак, єпископ Даниїл не встиг виконати це розпорядження, бо важко захворів і в скорому часі помер. Єпископ Ісайя (Балошескул) – новопризначений архієрей – після архієрейської хіротонії в м. Карловці (листопад 1823 року) рішуче продовжив справу свого попередника щодо відкриття школи. [65, с.54].

Зрештою, щодо догматичного богослов'я і суміжних з ним предметів в яких розглядаються питання віровчення, єпископ пропонував використати навчальні підручники й посібники, прийняті в Семінарії м. Карловці. Такий конструктивний підхід сподобався місцевим чиновникам, а відтак, план єпископа Ісайї (Балошескула) влада Галичини схвалила із певними, непринциповими змінами. Хоча остаточно, – імператорська – згода (а, відтак, і остаточне схвалення на найвищому рівні) цих пропозицій з'явилася лише 6 серпня 1826 року. Зокрема, влада повідомляла: «Його величність імператор затверджує заснування богословського інституту і семінарії відповідно до прохання єпископа Балошескула так: догматика повинна викладатися в інституті згідно із вказівками Конвенту з Відня (без чотирьох пунктів різниці між Східною та Західною Церквами). Викладачам Йосифу Григоровичу і Євгенію Гакману, крім зарплати, котру вони отримували, дати першому 100, а другому 200 лей. У подальшому буде наказ про видачу 15 стипендій для кандидатів на священство». Разом тим, влада Галичини повідомляла, що саме єпископ уповноважений узгоджувати всі

організаційні питання з місцевим комітетом (на рівні округу) і, з урахуванням місцевих умов, відкрити першопочатково лише Духовну Семінарію. Відповідаючи на це, владика Ісайя (Балошескул) скерував лист, якому висловив низку власних пропозицій:

- Чернівецький Богословський інститут належить відкрити вже цього року, з початком навчання 1 вересня.

- Викладачеві Йосифу Григоровичу призначити викладання предмету «Історія Церкви», а Євгенові Гакману «Єврейська мова» та «Біблійна археологія».

- Водночас з відкриттям Богословського інституту розпочати навчання Семінарії.

- На посади викладачів призначити священників Стефана Тарнавського і Василя Грибовського, (випускників богословського факультету університету Відня).

- На початку чергового (на той час вже третього) року навчання варто оголосити новий, масштабний конкурс на заміщення вакантних посад.

27 липня 1827 року, відбулася офіційна зустріч єпископа Ісайї (Балошескула) з окружним представником місцевої влади п. Мальчеком, який погодився із пропозицією архієрея щодо відкриття богословського інституту, однак категорично заперечував проти ідеї одночасного заснування семінарії, аргументуючи власну позицію нестачею викладацького складу. Очевидно, що принципової домовленості між сторонами так і не було досягнуто, а звіт (фактично стенограму-протокол) цієї зустрічі скеровано до урядової канцелярії (резолуція котрого щодо цього датується 5 вересня 1827 року). Відповідно до урядового указу, Богословський інститут належало відкрити негайно, а семінарію – лише через пів року. Водночас, уряд Галіції надавав дозвіл приймати на навчання до семінарії осіб, які на момент вступу не мали гімназійної освіти [65, с.56].

Навчальна програма новоствореного Богословського інституту охоплювала такі дисципліни: перший рік навчання – «Історія давньої Церкви з патрологією», «Єврейська мова з біблійною археологією» і «Введення в біблійну екзегетику»; другий рік – «Грецька мова», «Біблійна екзегетика», «Канонічне право», «Педагогіка»; третій рік – «Догматичне і моральне богослов'я» та «Катехитика» [65, с.57].

Богословський інститут у Чернівцях розпочав свою діяльність 4 жовтня 1827 року, адже саме на цей день припадав в день народження імператора Австро-Угорщини Франца Йосифа. Вже в скорому часі, згідно з Декретом імператорської канцелярії (датованої 8 січня 1827 р.), засновано й Духовну Семінарію. Подія відбулася по завершенні святкової літургії й урочистого молебня, що звершувалися в резиденції єпископа, у присутності самого правлячого архієрея, представників місцевої влади, самої Консисторії, викладачів Богословського Інституту та численного духовенства. Корпорація викладачів новоствореного навчального закладу збільшувалася вельми динамічно: на роботу було прийнято ще 10 випускників Віденського університету. Розпорядженням (Декретом) губернатора (датованого 25 серпня 1829 р. № 47260) правлячому єпископу надавалися повноваження щодо впорядкування питання про розподіл заробітної плати й завершення процесу доукомплектування колективу викладачів Інституту [65, с.57].

Що розподілу (принципу оплати праці викладачів загалом), то висловлювалася пропозиція диференціювати заробітну платню на 3 окремі види (категорії), що цілком би відповідало займаній посаді. У питанні щодо посилення викладацького потенціалу, пропонувалося організувати конкурс на заміщення вакантних посад у 1830 році, під час літніх канікул. Відповідаючи на пропозицію владики Ісайї, галицький уряд у листі (24 жовтня 1830 року) надав детальні вказівки щодо проведення таких конкурсних процедур. Водночас зауважувалося, що іспити будуть відбуватися в Чернівцях, на базі філософського інституту. Очолювати

конкурсну комісію належало директору філософського інституту, а загальний нагляд за перебігом конкурсних іспитів покладался на правлячого архієрея. Відтак, вже в 1831 році відбулося перше екзаменаційне випробування й комісією на зайняття професорських посад було запропоновано 3 кандидатури (Євгеній Гакман, Володимир Сухопану, Іоан Томюк), яким належало очолити кафедри східних мов, догматичного богослов'я та пастирського богослов'я. Інші претенденти, що складали іспит, залишилися у статусі «виконувач обов'язків», адже їх доробок було оцінено як незадовільний. Варто вказати, що основною причиною такого стану справ, що переважна більшість кандидатів на вакантні професорські посади не відповідали вимогам іспиту, було те (про що вказували й представники самої комісії), що в регіоні не було якісно укомплектованої бібліотеки богословської літератури. Пізніше книгозбірня Богословського інституту суттєво поповнилася, проте це процес відбувався винятково завдячуючи жертводавцям та меценатам.

У листопаді 1831 року на чолі кафедри морального богослов'я став один із найталановитіших її випускників, нещодавно хіротонізований отець Євген Гакман. Наступного року декретом львівського уряду (від 7 березня) на 20-27 вересня того ж року було призначено новий конкурсний іспит для претендентів на викладацькі посади. При цьому передбачалося, що з поміж кандидатів вдасться обрати керівників на всі вакантні кафедри, а також відкриті інші – кафедру катехитизму і кафедру методики викладання. Не зайвим буде вказати, безпосередньо перед початком іспиту у відставку подав Йосиф Григорович – позаштатний професор, і його замінив вихованець Чернівецького богословського інституту К. Попович, якому, водночас, доручили викладання канонічного права. Кандидатів на вакантні посади опитували відповідно до визначеної спеціалізації, а також визначали рівень знань з історії Християнської Церкви, канонічного права, морального богослов'я, Святого Письма Старого і Нового Завіту і Катехізису. Багато

випускників інституту скеровувалися на навчання до Віденського університету. Так, відповідно до Декрету, виданого Науковою комісією (від 14 грудня 1836 року), на навчання до Відня направлялися випускники Чернівецького Богословського інституту, які відзначилися відмінним навчанням і забажали доповнити власні знання і спеціалізуватися в певній галузі богословського знання. Цікавим фактом є те, що до Відня направляли на навчання навіть одружених священників. Фінансування навчання цих студентів здійснювалося за рахунок Буковинського Релігійного фонду [56. с.120].

До прикладу станом на 1848 рік студенти-богослови, відряджені на навчання до столиці Австрійської імперії, забезпечувалися доволі великими стипендіями (від 400 до 600 флоринів). Були випадки, коли, буковинців, що завершили навчання у Віденському університеті, скеровували до вишів у Мюнхен, Бонн, Гейдельберг, Цюрих, Інсбрук і Страсбург. Так, студент Василь Репта, (згодом – митрополит Буковинський) (Див. додаток 3), після навчання у Відні продовжив свою освіту в університетах Мюнхена, Бонна та Цюриха, а священник О. Воюцький – в Інсбруку та Страсбурзі. Очевидно, що така ретельна богословська підготовка не пройшла даремно: майже всі випускники чернівецької богословської школи, які згодом навчалися в європейських університетах згодом керували саме тими кафедрами, для викладацької роботи на яких їх готували [64, с.88].

1843 рік ознаменувався цікавими новаціями від держави: галицьким урядом пропонувалося здійснювати викладання певних предметів не латинською, а польською мовою, причому, задля її популяризації окрему відкрити кафедру для її вивчення. Звісно, що єпископ, усвідомлюючи всі можливі ризики, категорично відмовив. Архіпастир вказував, що в Інституті предмети викладаються латиною і жоден зі слухачів не володіє польською мовою на належному рівні, а оскільки переважну більшість мешканців Буковини становлять етнічні українці та румуни, відтак звісно вірніше

утворити кафедру, де б вивчалися рідні мови цих етносів. Щодо мови викладання в інституті, то владика, взагалі, окремо порушив це питання перед урядом, задля чого кілька разів скликав наради корпорації викладачів інституту. Проте, й самі професори не наважувалися висловити власну позицію в такій категоричній формі, як це робив єпископ Євген (Гакман). Зрештою, жодної відповіді колектив Богословського інституту, з цього питання, так і не отримав і лише 1848 року Міністерство освіти проінформувало, що, згідно з чинною Конституцією, в усіх освітніх закладах на території Австрійської імперії дозволяється проведення занять народними мовами. На підставі цього листа, керівництву Богословського інституту пропонувалося зробити в цьому напрямку низку практичних кроків. Керуючись цим листом, владика Євгеній видав розпорядження щодо викладання на заняттях румунською мовою, вказавши, що таким чином відновлюються традиції старої клерикальної школи [64, с.90].

Відтак, вже в 1848 році було виокремлено окрему кафедру румунської мови, а для тих викладачів, які нею не володіли на належному рівні, проводилися навчальні курси. У 1850 році інститут разом з визнанням свого доробку отримав статус «Імператорський», а вже 1851 року владика Євген (Гакман) скерував до уряду прохання щодо його реформування в повноцінний факультет богослов'я. У цьому намаганні він, насправді, значно випередив свій час, адже мине ще понад 25 років, перше ніж здійсниться це бажання цього видатного буковинського архіпастиря [64, с.90].

Під час занять у богословському інституті студенти не лише слухали лекції, але й перебували на утриманні, адже дехто з них перебував на повному утриманні Семінарії (50 слухачів там проживали і харчувалися), а ще й, додатково, вивчали основи церковного співу. Інша частина студентства зобов'язувалася упродовж навчання перебувати на власному утриманні [41, с.114].

У 1856 році в Семінарії розпочалося вивчення Святого Письма Старого й Нового Завіту, а також української й церковнослов'янської мов. Викладання цих дисциплін було доручено викладачеві предмету «Закон Божий» у вищій гімназії, консисторському асесору Якову Воробкевичу. Заняття із цих предметів розпочалися 20 грудня 1857 року, але з огляду на те, що в скорому часі Яків Воробкевич помер, викладання цих предметів здійснював префект семінарії Стефан Носкевич. Отримавши, таку фахову підготовку переважна більшість випускників скеровувалися на роботу й пастирське служіння в українські села регіону. Починаючи з 1865 року викладачів церковного співу та церковного уставу в Інституті було двоє: один – румуномовний, а інший читав лекції церковнослов'янською мовою. За загальний богослужбовий порядок та відповідність богослужінь церковному уставу в Інституті відповідала уповноважена особа – семінарський духівник. У 1869 році професором хорового співу імператором було призначено професора богослов'я, протопресвітера-ставрофора Ісидора Воробкевича, а 1873 року Консисторія остаточно затвердила новий статут Семінарії [43, с.77].

Починаючи з 1870 року на буковинських теренах громадськість почала вимагати від влади заснування власного регіонального університету. Поза всяким сумнівом, головною причиною такого народного збурення був, фактично, домінуючий вплив католицького університету Львова. Водночас, буковинська молодь змушена була навчатися в інших університетах Європи (переважно – також католицьких). Очевидно, що загал православного духовенства, розуміючи ризики окатоличення молоді, всіляко підтримувало народні рухи, спрямовані на відкриття університету в Чернівцях, до складу якого мав увійти й повноцінний греко-православний теологічний факультет. Саме з метою протидії місцевому сепаратизму і задля «германізації» (а, відтак, й лояльності) освічених верств буковинського населення,

австрійська влада погодилася на відкриття Чернівецького університету [43, с.78].

У цьому контексті варто зазначити, ідея створення православного богословського факультету в структурі майбутнього університету, не знайшла явної підтримки й протекції у тогочасних владних колах, оскільки (з огляду на конфесійну приналежність) неможливо було б використати принципи за якими вже на той час існувати класичні католицькі богословські факультети. Восени 1874 року міністр освіти висловив перед імператором плани місцевих еліт щодо відкриття університету в Чернівцях. Імператор власною резолюцією (датованої 7 грудня 1874 року) наказав міністрові підготувати розлогий звіт та подати його на розгляд Сенату. При цьому монарх недвозначно вказав, що такий університет має розпочати роботу вже 1875-1876 навчального року. Задля втілення такого задуму, уряд звернувся з листом до митрополита Буковинського Феофіла (Бендели) (Див. додаток 3), проте владику помер у серпні 1875 року. Згодом резолюціями (датованими 29-30 серпня 1875 року) визначено реорганізувати богословський інститут у Чернівцях у греко-православний теологічний факультет новоствореного Чернівецького університету. Цим документом завершив своє функціонування (що тривало 48 років) Чернівецький богословський інститут, який за час свого існування підготував 596 фахівців, що працювали як у церковних, так і у світських структурах [26, с.52].

Події, що стосуються заснування теологічного, греко-православного факультету нерозривно пов'язані з постаттю видатного церковного й громадського діяча, архієрея та першого Буковинського митрополита Євгенія (Гакмана) (1793-1873) (Див додаток 3). Ще задовго до цих подій (у 1851 р.) він ініціює переговори з владою Австро-Угорщини щодо утворення такого факультету саме на базі наявного й успішного богословського інституту, що входив до структури очолюваної ним єпархії. Очевидно, що

позитивному вирішенню такого складного питання сприяло те, що Архіпастир сам зголошувався розмістити теологічний факультет у власній резиденції та утримувати його викладачів за фінансової підтримки Православного релігійного фонду.

Відтак, теологічний факультет розмістився у резиденції митрополита буковинського і, на відміну від інших, був повністю забезпечений навчальними приміщеннями, а також мав краще методичне забезпечення, чим інші структурні підрозділи новоствореного Університету. Діяльність факультет офіційно почав 30 серпня 1875 р. До його складу входило 7 кафедр: біблеїстики, догматичного, практичного та морального богослов'я, церковного права та східних мов. Вивчалися й інші предмети як обов'язкові чи факультативні. До обов'язкових належали такі дисципліни: «Церковна статистика», «Церковний діловий стиль», «Енциклопедія та методологія богословського навчання», «Єврейська мова». До числа факультативних належали «Біблійна історія», «Історія догматики й апологетики», «Символіка Східної Церкви та її тлумачення», «Граматика новозавітних мовних ідіом», «Археологія», «Історія Нового біблійного канону», «Патрологія», «Церковнослов'янська мова» [26, с.57].

Проблеми, що виникали на факультеті у питанні кадрового забезпечення, вирішувала богословська колегія, що функціонувала при єпархіальному управлінні, із погодженням (в обов'язковому порядку) із представниками міністерства. Викладацький склад теологічного факультету на початковому етапі складали професори розформованого богословського інституту. Зрештою, факультет й самостійно прагнув готувати на викладацькі посади викладачів із числа власних випускників. Відтак, вже за перші чверть століття на факультеті атестовані 7 кандидатів на посади викладачів теологічного факультету (С. Сагін, К. Савескул, , О.Воюцький, Т. Тарнавський В. Георгіу, В. Гаїна). Станом на той час, серед викладачів богословського факультету лише двоє були етнічними українцями (Д.

Єремійчук та Є. Козак), а решта – румунами. Першим деканом новоствореного факультету був призначений В. Митрофанович (у 1877-1878 навчальному році проф. В. Митрофанович обіймав посаду ректора Університету). Варто зазначити, що й інші професори-богослови обіймали посаду ректора Університету в різні періоди: О. Попович – у 1880-1881 і 1895-1896 н.р. та О. Воюцький – у 1892-1893 і 1901-1902 н.р. У різні часи ректорами також були В. Репта, Т. Тарнавський, С. Сагін, К. Попович, Є. Козак. Останнім ректором німецькомовного Чернівецького університету в 1918-1919 н.р. також був професор богословського факультету В. Тарнавський [26, с.60].

Одразу після створення факультету професор богословського інституту І. Ончул був запрошений на викладацьку роботу на кафедрі вивчення Біблії і тлумачення Старого Завіту, де він читав курс «Біблійна археологія та єврейська граматики» та лекції з граматики та перекладу з арабської, сирійської, халдейської мов, а також тлумачив окремі фрагменти Старого Завіту. Проф. І. Ончул також очолював кафедру східних мов. Значення цієї постаті для становлення чернівецької богословської школи важко переоцінити, адже після його смерті (1897 р.) дисципліни, що розглядали східні мови взагалі не викладалися на факультеті. З 1900 р. вся кафедра східних мов була реорганізована в кафедру догматичного богослов'я, а згодом – об'єднано з кафедрою біблеїстики. Новоствореною кафедрою, що отримала назву «Вивчення Біблії і тлумачення Нового Завіту» керував професор В. Репта, колишній викладач інституту. Він викладав дисципліну «Вступ до книг Святого Письма Нового Завіту» (за оригінальними біблійними текстами), а також читав спецкурси з історії новозавітного канону та граматики новозавітних мов. У 1896 р. імператорським указом проф. В. Репта возведений у сан архімандрита, а в 1898 р. – єпископом Радівецьким. Однак, навіть у архієрейському сані, Репта не припинив викладацької діяльності. Згодом колектив університету присвоїв йому

звання «Почесний професор факультету». Пізніше В. Репта очолив (у митрополичому сані) Православну Церкву Буковини. Звільнену посаду обійняв проф. Є. Попович – професор історії Церкви і церковної статистики. Він написав численні праці з історії Християнства, патристичної літератури, канонічного права, хронології, символіки, релігійної географії. Саме Є. Попович читав курс «Патрологія та патрологічна література». Догматичне богослов'я й апологетику викладали проф. О. Коморашан, С. Сагін, О. Воюцький та С. Гаїна. Цікавим був і спосіб викладання апологетики д-р С. Гаїною: особливу увагу він приділяв природознавчій частині, оцінюючи її з позицій християнського віровчення. У 1900 р. на факультеті було створено окрему кафедру догматичного богослов'я, яку очолив С. Сагін [36, с.35].

Фахівець у галузі гомілетики – проф. В. Митрофанович – керував кафедрою практичного богослов'я аж до своєї смерті (1888 р.), а у період з 1888 по 1891 р. її очолював К. Попович. На той час україномовним викладачем практичного богослов'я був лише Д. Єремійчук. Архімандрит Ю. Стефанеллі викладав катехитику (як невід'ємну складову практичного богослов'я) румунською та українською мовами. [36, с.40].

Важливим елементом освітнього процесу було те, що офіційною мовою викладання, відповідно до чинного на той час регламенту теологічного факультету, була німецька. Цікаво, що за клопотанням викладацьких корпорацій церковнослов'янська мова та слов'янська література були обов'язковими для вивчення студентами. Тривалість повного богословського курсу на факультеті складала 4 роки. Відвідування лекцій і практичний заняття для студентів-богословів було обов'язковим, хоча для студентів, які навчалися на інших спеціальностях такої вимоги не було. Не менш цікавим фактом є те, що богословський факультет володів правом самостійного присудження наукових докторських ступенів. Для цього претендент повинен був скласти складний комплексний іспит з богослов'я, що тривав до 2-х годин, у присутності не менше ніж 4 чинних професорів.

Першим успішно такий іспит склав і став професором О. Воюцький. Згодом це звання отримали молоді богослови з Буковини, Семиграддя, Румунії, Угорщини. Загалом, за перші 25 років функціонування теологічного факультету, звання «доктор богослов'я» одержали 37 осіб [36, с.52].

Чисельність студентів-богословів ніколи не була стабільною й у різні часи суттєво різнилася. На момент відкриття університету на факультеті богослов'я вивчали 39 осіб. Уже через десять років кількість студентів зросла до 77. Проте тенденція до зростання не завжди була стійкою. Іноді кількість студентів раптово зменшувалася (у 1900 р. їх налічувалося лише 36), або ж швидко зростала (1911-1912 рр., коли їх було 204). Переважною етнічною групою тогочасного студентства були румуни. Зокрема, станом на 1900 р. з-поміж 36 студентів був лише один українець, тоді як румунів – 29. Ймовірно, основною причиною цього було те, що українці (навчання було безоплатним), мали менше можливостей вдалого працевлаштування. Відтак, доволі поширеною практикою серед студентства було змінювати власну національну приналежність задля подальшого вигідного працевлаштування [37, с.89].

Варто зазначити, що засновуючи університет у Чернівцях, австрійська влада висловлювала сподівання, що на його освітній базі навчатимуться також і студенти з інших країн. Очевидно, що такі прогнози справдилися далеко не повністю й переважно завдяки теологічному факультету. Вже з 1880-1881 н.р. у Чернівцях навчалися студенти з Румунії. З 1887-1888 н.р. студентство чернівецького теофаку поповнилося слухачами із Чорногорії, Сербії, Болгарії, Туреччини, Боснії та Угорщини. Пізніше чимало з них стали відомими церковними та громадськими діячами, багато з них очолили кафедри багатьох європейських вишів, а деякі з них й самі ставали фундаторами теологічних факультетів. Показовим фактом є те, що в 20-х роках ХХ ст. студенти-теологи Белградського університету, прослухавши лекції колишніх студентів Чернівецького теофаку, намагалися приїхати в

Чернівці для завершення власної освіти. До їх числа належав також Костянтин Марков (Див. додаток 7), який завершив навчання на теологічному факультеті Чернівецького університету в 1928 році. У 1927 р. отець Кирило захистив свою дисертацію, що підтверджено в «Щорічнику Чернівецького університету». У 1936 р. отець Кирило стає єпископом, а в 1953 році його обрають на патріарха Болгарської Православної Церкви [39, с.114].

У 1884 р. студенти-теологи заснували власне товариство «Academia orthodoxa» («Православна академія») [79]. На теологічному факультеті функціонувала наукова бібліотека, що продовжила традиції книгозбірні богословського інституту (заснованої ще в 1827 р.). Станом на час відкриття факультету тут нараховувалося близько двох тисяч томів фахової літератури. Поповнення бібліотечних фондів відбувалося складно, проте уряд виділяв щорічну субвенцію у розмірі 1000 флоринів саме на поповнення факультетської книгозбірні. Користуватися бібліотекою мали можливість не лише співробітники і студенти теофаку, але й викладачі та студенти з інших факультетів. Усього на зламі XX-XXI століть книжковий фонд бібліотеки богословського факультету налічував 7544 томів.

Доволі знаковим для всього регіону став 1882 рік, коли у Чернівцях вийшов друком перший номер часопису «Candela» («Лампада») – церковно-літературного альманаху. Він друкувався румунською та українською мовами. У цьому часописі, з-поміж іншого, опубліковано чимало наукових праць викладачів теологічного факультету [51], [52], [53], [54]. Варто зазначити, що чернівецькі теологи часто публікували свої статті в тогочасній німецькомовній періодиці. Теологічний факультет Чернівецького університету, що був єдиним в Австро-Угорщині, в скорому часі набув статусу впливового освітянського центру на теренах південно-східної Європи. За цим прикладом пішла й Карловецька Митрополія. Професор Чернівецького університету Альфред Гальбан відзначив: «Єго

(теологічного факультету) плян науковий... знайшов в коротці велике признанє, так що гр. орієнтальний Синод у Букурешті постановив у 1878 р. посилати теологів до Чернівців, аби в той спосіб виображувати професорів теології для Румунії... Карловецький гр. ор. Синод пішов також за повисшим приміром» [34, с.89].

Не менш тісним був зв'язок богословської школи Чернівців із богословським факультетом Бухарестського університету, адже реорганізація (1884 р.) здійснювалася за зразком вже на той час цілком успішного факультету в Чернівцях. Саме тому, вже згадуваний вище А. Гальбан, згадував: «Заложений в р. 1884 гр. ор. теологічний факультет у Букарешті є устроєний після нашого теологічного факультету аж до подробиць». Однак, не лише теофак Бухарестського університету зазнав впливу богословської освіти Чернівців. Схожі впливи були й на теологічні факультети у Карансебеші в Банаті та Арадї. У Банаті працювали випускники Чернівецького університету: Ю. Олар, П. Йонеску, П. Барба, а в Арадї – Ю. Сучія, Г. Прок Г. Драгомір і Т. Ботіш [60, с.186].

Значний вплив випускники Чернівецького університету спричинили й на богословський факультет Белградського університету, відкритий восени 1920 р. Особливо яскраво виділялася постать проф. Лазара Мірковича, автора праці «Православна літургіка» (вийшла друком сербською мовою). Ця праця (за структурою та формою викладу матеріалу) базувалася на передових ідеях, що він засвоїв у Чернівецькому університеті [57, с.216].

Відтак, богословський факультет у Чернівцях (з терміном навчання 4 роки) надавав студентам високоякісну освіту, а тому й рівень фахової підготовки його випускників був доволі високим. Викладачам факультету вдалося підготувати плеяду богословів, які свого часу формували релігійно-богословську думку на теренах Південно-Східної Європи.

Очевидно, що Богословський факультет заснували в час, коли Православна Церква в регіоні перебувала під значним впливом австрійської

адміністрації. Це вимагало створення освітніх інституцій, здатних відповідати на виклики модернізації та змін у суспільстві. Тому основними цілями богословського факультету стало не лише забезпечення високого рівня богословської освіти, але й формування інтелектуальної еліти серед православного населення Буковини.

Загалом, навчальна програма факультету була побудована таким чином, щоб студенти отримували як теоретичну, так і практичну підготовку для майбутньої священницької діяльності. Вони вивчали як класичні богословські дисципліни, так і філософію, історію Церкви, іноземні мови та інші предмети, що сприяли їхньому загальному розвитку. Важливою складовою навчання була участь студентів у літургійних практиках, що давало можливість глибше осягнути сутність пастирської діяльності [27, с.215].

Однією з ключових ідей, яка лежала в основі діяльності богословського факультету, була концепція богослов'я як базової основи для формування не лише церковного, але й загального суспільного життя. Факультет не обмежувався підготовкою виключно священників для церковного служіння; його метою було виховання інтелектуальної еліти, яка б вносила свій внесок у духовний, культурний та соціальний розвиток Буковини [26, с.45].

Іншою важливою ідеєю, яка визначала діяльність факультету, було прагнення зберегти єдність православної богословської науки у поєднанні з необхідністю модернізації. Це означало, що в умовах змін і модернізації суспільства, викликаних європейськими реформами, факультет намагався зберегти традиційні підходи до вивчення богослов'я, але водночас відкрито інтегрував нові методи досліджень і викладання. Цей баланс між традицією та модернізацією став одним із ключових факторів успішного розвитку факультету [26, с.112].

Наукові пошуки чернівецьких викладачів та студентів теологічного факультету чернівецького університету у різні історичні періоди

характеризувався своєю актуальністю та науковою ємністю. Ідеї що отримували свій розвиток перебували у тісному зв'язку з освітнім запитом студентства, але не обмежувалися лише цим. Найцікавішими і доволі показовими для характеристики специфіки традицій чернівецької богословської школи є праці з богословів факультету, що відображають сферу їхніх наукових інтересів.

Зокрема, особливої уваги заслуговує праця Василя Георгіу «*Introducerea In Sfintele Carti ale Testamentului Nou*» («Вступ до Святого Письма Нового Завіту») [58], Василя Яновіску «*Istoricu-literala tâlcuire a cartilor Noului Testament*» («Історико-літературне тлумачення книг Нового Завіту») [61] та Василя Тарнавського «*Didirea, intocmirea si decorarea din launtru a locasului dumnezeiescu cum o cere biserica si traditiu-ne*» («Розширення, підготовка та оздоблення інтер'єру храму Божого відповідно до вимог Церкви та її традиції») [73]. Доволі цікавими є розробки у галузі пастирського богослов'я і загалом пасторології Емануїла Ісopesку в якій автором окреслено новаторські (як на той час) підходи до пастирської роботи: створення на постійній основі недільних шкіл, музеїв та парафіяльних бібліотек. Цікавим і багатими на науковий фактаж є праці з історії церкви зокрема Іоана Зуграма, де він характеризує від Ліоніської до Фераро-Флорентійської унії. На цих працях окремо акцентує увагу дослідник П. Брусоновський [49], [50].

Очевидно не можна оминати увагою релігійну періодику того часу а саме журнал «Candela» [51], [52], [53], [54]. Цей часопис окремо досліджувався як унікальне наукове і культурне явище свого часу [6]. Варто вказати, що досліджувані нами номери цього журналу у науковій бібліотеці ЧНУ видавались під загальною редакцією прот. (тогочасна назва – «протопресвітер-ставрофор») Сидора Воробкевича за фінансової підтримки і благословення буковинського митрополита Сильвестра (Мораріу-Андрієвича) (Див. додаток №3). Не менш цікавим, як на нашу думку, є

доробок Костянтина Козака у галузі вивчення релігійної доктрини, де автором розкрито основні коцепти релігійної доктрини православ'я та католицизму. Не менш цікавою є вже згадана вище праця Теодора Тарнавського «*Didirea, intocmirea si decorarea din launtru a locasului dumnezeiescu cum o cere biserica si traditiu-nea*» («Розширення, підготовка та оздоблення інтер'єру храму Божого відповідно до вимог Церкви та її традиції») [73] в якій автор описує вимоги до порядкування храмової споруди, які висувалися митрополією до новозбудованих храмів станом на кінець XIX століття.

У XIX столітті богословський факультет став також центром підтримки національних ідей. Особливо це стосувалося українського і румунського населення Буковини, яке прагнуло зберегти свою національну ідентичність. Професори факультету, багато з яких були прихильниками ідей національного відродження, сприяли поширенню ідей національної свідомості серед студентів та в церковних колах [72, с.215].

Найвідомішим представником богословської й наукової еліти Буковини був митрополит Євгеній Гакман (1793–1873) (Див. додаток №3) – один із фундаторів богословської освіти на Буковині. Як ми вже згадували вище, саме завдяки його зусиллям стало можливим відкриття Чернівецького університету та богословського факультету в його складі. Гакман був видатним церковним діячем, який сприяв утвердженню Православ'я на Буковині та розвитку релігійної освіти в регіоні [75, с.56].

Митрополит Євгеній брав активну участь у суспільно-політичному житті регіону, виступаючи на захист прав і свобод православного населення Буковини. Завдяки його дипломатичним здібностям та авторитету Православна Церква Буковини отримала підтримку австрійської влади, що сприяло її зміцненню й утвердженню.

Не менш цікавою є постать Аркадія Чупринки (1825–1905) – одного із перших професорів богословського факультету та видатного богослова

свого часу. Його дослідження з догматичного богослов'я та церковної історії стали важливими для розвитку богословської науки на Буковині. Він активно займався науковою діяльністю, публікуючи праці, присвячені питанням православного догматичного вчення та етичної думки. Водночас, професор Чупринка також був активним популяризатором богословських ідей серед широкого загалу, зокрема через викладання та проповідування у церковних громадах. Його внесок у розвиток богословської освіти полягав у тому, що він відкрив нові методи викладання, орієнтовані на поєднання традиційних православних цінностей із сучасними науковими підходами [75, с.59].

Олександр Стороженко (1834–1901) був ще однією важливою постаттю в історії богословського факультету. Він займався питаннями морального богослов'я і став відомим завдяки своїм працям з питань християнської етики. Стороженко вважав, що богослов'я повинно бути тісно пов'язане з повсякденним життям, і його ідеї активно обговорювалися як на богословському факультеті, так і в церковних колах. Його праці також торкалися проблем взаємодії між Церквою та суспільством, і він виступав за активну участь духовенства у вирішенні соціальних питань, особливо в контексті зростаючих національних і соціальних рухів на Буковині в другій половині XIX століття. Олександр Стороженко вважав, що Церкві варто бути не лише моральним наставником, а й активно брати участь у вихованні національної свідомості, пропагуючи християнські цінності та ідеї справедливості, рівності та соціальної допомоги. Публічні лекції та наукові праці професора Стороженка з питань морального богослов'я мали широкий резонанс не лише серед студентів, але й серед наукових кіл. Він вважав, що богословська освіта повинна готувати не лише священиків, але й соціально свідомих інтелектуалів, які могли б впливати на розвиток суспільства [75, с.86].

Олександр Пінкевич (1843-1910) був ще однією видатною постаттю богословського факультету в Чернівцях. Він був фахівцем з церковної історії та догматики, і його дослідження торкалися як історії розвитку православної церкви на Буковині, так і ширших проблем розвитку богословської науки в європейському контексті. Пінкевич зробив значний внесок у розвиток академічного богослов'я, впроваджуючи критичні методи дослідження і систематизації історичних та догматичних питань. Водночас професор Пінкевич був активним учасником міжнародних богословських конференцій, що дозволило інтегрувати ідеї богословського факультету Чернівецького університету в загальноєвропейський богословський дискурс. Пінкевич, як людина з глибоким аналітичним мисленням, вирізнявся прагненням до діалогу між різними богословськими школами і його праці стали основою для подальших досліджень в області порівняльного богослов'я та історії Церкви [75, с.90].

Сильвестр Мороз (1862–1938) був професором пастирського богослов'я на факультеті і мав значний вплив на розвиток практичної богословської освіти. Його підхід був орієнтований на поєднання теоретичних знань з практичним досвідом, що робило його викладання особливо цінним для майбутніх священиків. Мороз вважав, що богословська освіта повинна не лише формувати знання про віру, але й розвивати в студентів навички, необхідні для пастирської діяльності. Мороз також займався питаннями взаємодії між церквою та громадою, вивчаючи, як священики можуть ефективно допомагати своїм парафіянам у різних життєвих ситуаціях. Він був прихильником ідеї, що пастир повинен бути не лише духовним наставником, але й активним учасником соціального життя громади. Його лекції та проповіді, сповнені ідей соціальної справедливості та християнської моралі, мали великий вплив на студентів і духовенство Буковини [75, с.95].

Відтак, за доволі короткий час богословський факультет Чернівецького університету став важливим центром релігійного, інтелектуального та культурного життя Буковини. Випускники факультету не лише займалися пастирською діяльністю в православних парафіях регіону, але й ставали провідними діячами наукового та суспільного життя. Вони брали активну участь у культурних та освітніх ініціативах, спрямованих на збереження національної ідентичності та розвиток духовної культури українського та румунського населення. Факультет також сприяв розвитку богословської думки в європейському контексті. Викладачі та випускники факультету активно співпрацювали з іншими богословськими інституціями в Європі, брали участь у міжнародних конференціях і обговореннях, що сприяло поширенню ідей православного богослов'я за межами Буковини [4, с.115].

Ідеї, що лежали в основі діяльності факультету – єдність богословської науки, підтримка національного відродження, інтеграція традицій та модернізації, – визначили його місце в історії православної богословської освіти. Професори факультету та їхні студенти зробили вагомий внесок у розвиток православного богослов'я, історії церкви та духовної культури не лише на Буковині, але й за її межами.

Спадщина богословського факультету Чернівецького університету продовжує жити в сучасних дослідженнях і практиці православної церкви, а його внесок у розвиток духовної та наукової культури залишається важливим елементом історії Буковини та всієї православної традиції [4, с.116].

Богословський факультет у Чернівцях відіграв важливу роль у процесах національного відродження українського і румунського населення Буковини в кінці XIX – на початку XX століття. Завдяки освітній діяльності факультету, значна частина його випускників ставала не лише духовними лідерами, але й носіями національної свідомості. Факультет став середовищем, де богословські й національні ідеї активно перепліталися,

стимулюючи розвиток національних рухів. Українські та румунські студенти і викладачі факультету часто ставали лідерами національних культурних рухів. Вони брали активну участь у створенні культурно-просвітницьких організацій, таких як “Руська Бесіда” та “Румунський Культурний Союз”, які сприяли збереженню та розвитку рідних мов, літератури, історії та традицій. Випускники факультету часто ставали організаторами та активістами цих рухів, розширюючи вплив богословської освіти на інші аспекти суспільного життя [72, с.215].

Однією з ключових постатей у цьому контексті був Іларіон Липа, український богослов і священник, який відіграв важливу роль у розвитку української національної свідомості на Буковині. Він активно працював над перекладом богословських праць українською мовою та сприяв поширенню національних ідей серед духовенства та мирян. Подібні процеси відбувалися й серед румунської частини богословського факультету, де діячі, такі як Симеон Флоря Маріан, працювали над розвитком румунської національної ідентичності. Флоря Маріан, видатний румунський етнограф і священник, зумів поєднати богословську освіту з дослідженням румунської народної культури, що мало значний вплив на формування румунського національного руху [5, с.199].

Випускники богословського факультету відігравали важливу роль у розвитку літературного процесу в регіоні. Багато з них були активними публіцистами, видавцями та редакторами релігійної та національної літератури, яка сприяла формуванню національної свідомості. Богослови публікувалися в місцевих періодичних виданнях, пропагуючи християнські та національні ідеї, активно працювали над перекладом релігійної літератури українською та румунською мовами. Значний вплив мала діяльність богословів у сфері створення релігійних пісенників, молитвенників та літургійних текстів. Викладачі та випускники факультету брали активну участь у розвитку літературного процесу, зокрема, працюючи

над перекладом Біблії, богослужбових книг та інших важливих релігійних текстів, що робило релігійні традиції доступнішими для місцевого населення

З початком XX століття Чернівецький богословський факультет зіткнувся з новими викликами, спричиненими політичними змінами в регіоні. Після Першої світової війни Буковина перейшла до складу Румунії, що суттєво вплинуло на структуру і функціонування богословського факультету. Хоча факультет продовжував існувати, змінилися його політична орієнтація та акценти в навчальній програмі [5, с.200].

Румунська влада активно підтримувала православну церкву, але вимагала більшої інтеграції до румунського культурного простору. Це призвело до поступового скорочення українського впливу на факультеті та зростання румунізації богословської освіти. Відбувалися значні зміни в складі викладацького складу, а українська мова та культура втрачали своє місце в академічному житті факультету [8, с.56].

З початком 1920-х років українські богослови опинилися в меншості на факультеті, і їхні можливості для подальшого розвитку були обмежені. Проте українські випускники продовжували діяти як лідери своїх громад, підтримуючи розвиток української національної свідомості в складних умовах румунського правління.

Українське духовенство шукало нові шляхи збереження своєї релігійної та національної ідентичності. Незважаючи на тиск румунізації, українські священики та богослови залишалися важливими фігурами в культурному та духовному житті Буковини, зберігаючи тісні зв'язки зі своїми парафіянами та громадами.

Упродовж 1944-1945-х років теологічний факультет Чернівецького університету пережив трагічні часи закриття та розпочався період його, фактично, повного забуття. Після приходу (вже вдруге) на терени вже сучасної (в її адміністративних кордонах) північної Буковини, – що згодом

отримала назву «Чернівецька область» – радянської окупаційної адміністрації, такий унікальний науковий та освітній заклад одразу припинив своє функціонування [9, с.135].

Отже, генеза та становлення богословської освіти на Буковині в XVIII-XIX століттях були важливими складовими не лише духовного, але й культурного та соціального розвитку регіону. Від перших спроб організації духовних шкіл при монастирях до створення Чернівецької духовної семінарії та богословського факультету Чернівецького університету, богословська освіта пройшла шлях трансформації, поступово стаючи інституцією високого рівня.

Теологічний факультет за доволі короткий період, став одним із найважливіших інтелектуальних центрів, що мав значний вплив на формування православної богословської думки та розвиток української та румунської національної свідомості, а видатні постаті, такі як Євгеній Гакман, Аркадій Чупринка, Олександр Стороженко, Олександр Пінкевич та Сильвестр Мороз, справили значний вплив у царині богослов'я та культури.

Розділ 2.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ НА БУКОВИНІ: ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ.

Інституалізація богословської освіти на Буковині була важливим етапом у розвитку православної церкви та культурного життя регіону. З моменту створення Чернівецького університету в 1875 році з богословським факультетом у складі, богословська освіта отримала інституційне підґрунтя, яке вплинуло на духовне життя та національне відродження Буковини. Однак процес інституалізації мав не лише свої здобутки, але й втрати, особливо під впливом політичних та соціальних змін у різні історичні періоди, включаючи австрійсько-румунський період.

Довоєнний період розвитку Чернівецької богословської школи був ознаменований важливими досягненнями як у плані академічної діяльності, так і в контексті розвитку національної свідомості. Заснування богословського факультету у складі Чернівецького університету в 1875 році стало ключовою подією в історії богословської освіти на Буковині. Факультет був призначений для підготовки православних священиків, що мало велике значення для українського і румунського населення регіону. У цей період богословський факультет активно розвивався, залучаючи до викладання провідних богословів та науковців. Основні здобутки цього періоду включають:

- Формування структурованої навчальної програми, яка охоплювала як богословські дисципліни, так і світські науки, необхідні для глибокого розуміння релігії та суспільства.

- Інтеграція богословської освіти в європейський науковий простір. Богослови Чернівців брали участь у міжнародних конференціях, обмінювалися науковими ідеями з колегами з інших університетів та академій Європи.

- Збереження національних культурних традицій через релігійну освіту. Викладачі богословського факультету активно підтримували ідеї національного відродження серед українців і румунів Буковини, включаючи розвиток літератури, збереження національної мови та культурних традицій у рамках богословської освіти [9, с.141].

Міжвоєнний період став часом серйозних змін для богословського факультету Чернівецького університету через політичні обставини. Після Першої світової війни Буковина увійшла до складу Румунії, що суттєво вплинуло на функціонування богословського факультету та на його національно-культурну орієнтацію.

Основними викликами міжвоєнного періоду стали:

- Румунізація богословської освіти. Румунська влада проводила політику національної уніфікації, що призвело до посилення впливу румунської мови і культури на богословський факультет. Водночас українська мова і культура були витіснені з академічного життя факультету [10, с.260].

- Зміни у викладацькому складі. На факультеті почали домінувати румунські викладачі, а українські професори опинилися в меншості або взагалі були змушені залишити свої посади.

- Поширення ідей румунського націоналізму. Богословський факультет став частиною румунської культурної політики, яка спрямовувалася на поширення румунської національної ідентичності серед православного населення Буковини.

Незважаючи на ці виклики, богословський факультет продовжував функціонувати, зберігаючи свою роль в підготовці священиків і церковних діячів для православної церкви Румунії. Однак для українського населення цей період став часом втрат у сфері богословської освіти та культури, оскільки можливості для розвитку української національної ідентичності були значно обмежені.

Після Другої світової війни Буковина була поділена між Радянським Союзом і Румунією. Чернівці, як і велика частина Буковини, увійшли до складу Української РСР. Це призвело до радикальних змін у системі богословської освіти [12, с.113].

Дещо спрощено, повоєнний період можна охарактеризувати такими змінами:

- Закриття богословського факультету. Після входження Чернівців до складу СРСР богословський факультет Чернівецького університету був закритий, як і багато інших релігійних освітніх закладів на території Радянського Союзу. Це стало великою втратою для релігійного і культурного життя регіону.

- Репресії проти духовенства. Багато викладачів і випускників богословського факультету були піддані репресіям, а їхня діяльність була поставлена під контроль радянської влади. У цей період православна церква Буковини втратила багато своїх духовних і освітніх лідерів.

- Знищення інституційної бази релігійної освіти. Богословська освіта, яка протягом десятиліть була важливою частиною життя регіону, практично зникла в повоєнний період через переслідування релігії з боку радянської влади [16, с.88].

Загалом, інституалізація богословської освіти на Буковині наприкінці XIX – на початку XX століття принесла багато здобутків, зокрема бурхливий та динамічний розвиток православного богослов'я, суттєву й дієву підтримку національного відродження для української та румунської спільнот, а також формування значного соціального прошарку духовної та інтелектуальної еліти в регіоні. Однак, у XX столітті, через політичні зміни (переважно зумовлених воєнними викликами), богословська освіта на Буковині зазнала значних втрат, пов'язаних із тотальною румунізацією, радянськими атеїстичними репресіями та закриттям релігійних навчальних закладів.

Проте, незважаючи на значні втрати, внесок Чернівецького теологічного факультету в духовний і культурний розвиток Буковини залишається надзвичайно важливим, а його науково-богословська спадщина продовжує перебувати як у фокусі сучасних богословських досліджень так і в релігійній освіті.

Довоєнний та міжвоєнні періоди розвитку чернівецької богословської школи – це час розквіту освіти та наукової діяльності, коли богословський факультет Чернівецького університету зайняв провідне місце серед європейських богословських шкіл. Факультет став ключовим освітнім центром для православних українців та румунів Буковини, де під фаховим наставництвом і керівництвом високоякісну освіту отримали багато священнослужителів, церковних діячів, академічних дослідників та громадських діячів [17, с.85].

Задля узагальнення й систематизації наявних даних, в цілому, особливості розвитку богословської освіти в австрійський період характеризується такими факторами:

1. Австрійська адміністративна підтримка: Після приєднання Буковини до Австрійської імперії в 1775 році, постала значна потреба у висококваліфікованих священниках для православної спільноти краю. Австрійська адміністрація, загалом, сприяла розвитку освітніх інституцій, у тому числі Чернівецького університету. Важливим кроком у цій справі стало відкриття богословського факультету в 1875 році у структурі новоствореного Університету в Чернівцях, що збіглося з загальним прагненням Австрії до соціальної модернізації імперії шляхом освітніх та культурних реформ [15, с.69].

2. Створення системних освітніх структур: Богословський факультет складався з кількох кафедр: догматичного богослов'я, морального богослов'я, церковної історії, канонічного права та пастирського богослов'я. Навчальні програми факультету вдало поєднували традиційні

підходи до викладання богослов'я з елементами сучасної (на той період) науки, що дозволяло випускникам бути підготовленими не лише до духовної душпастирської діяльності, але й до суспільного служіння [15, с.70].

3. Підтримка національної ідентичності була однією з базових характеристик діяльності факультету. Викладачі й студентство факультету активно підтримували ініціативи, спрямовані на українське та румунське національне відродження: участь у громадському житті, підтримка культурних і соціальних заходів, друк літератури та збереження мови. Важливо вказати, що видатний митрополит Євгеній (Гакман) – перший православний митрополит Буковини та Далмації, який сприяв заснуванню університету – був одним із головних лідерів українського національного відродження [15, с.70].

4. Зв'язки з європейськими богословськими школами: Чернівецький теологічний факультет активно взаємодіяв з іншими європейськими навчальними закладами, зокрема з православними богословськими школами у Греції, Румунії, Болгарії. Чимало з богословських освітніх закладів Європи намагалися відтворити у себе ту форму організації освітнього процесу, яку використовували чернівецькі богослови. Це сприяло не лише обміну ідеями, але й підвищенню статусу Чернівецького університету на міжнародній арені [15, с.71].

Очевидно, що міжвоєнний період для Чернівецької богословської школи виявився надзвичайно складним через зміни політичних режимів і соціальних умов після закінчення Першої світової війни. Буковина, яка до цього перебувала під владою Австро-Угорщини, після розпаду імперії (у 1918 році) була включена до складу Королівської Румунії, що значно вплинуло на релігійне і освітнє життя регіону.

Головні зміни в богословській освіті цього періоду можна охарактеризувати так:

1. Румунізація освіти. З приєднанням Буковини до Румунії почалася активна румунізація всіх сфер життя, включаючи освіту. Богословський факультет Чернівецького університету відчув значні зміни – румунська влада здійснила серйозні реформи, спрямовані на інтеграцію регіону в румунський освітній і культурний простір. Українська та німецька мови були поступово витіснені з академічного вжитку, а викладання проводилося винятково румунською мовою [12, с.134].

2. Румунізація викладацького складу. Внаслідок політичних змін багато українських професорів було звільнено, а на їхнє місце призначалися викладачі, лояльні до нової влади. Цей процес мав на меті зміцнити позиції румунської держави та посилити її вплив на духовне життя православної спільноти Буковини [12, с.136].

3. Суттєва зміна ідеологічного курсу. Богословський факультет вже в скорому часі став частиною румунської державної політики національної уніфікації, що також включало нав'язування румунської православної ідентичності в середовищі буковинців. Церква, разом з іншими інституціями, виконувала роль інструмента однотипної державної пропаганди [12, с.137].

4. Відчуження українців та інших національних меншин. Українське населення Буковини, яке було домінуючим у регіоні до включення до Румунії, почало втрачати доступ до освітніх і духовних ресурсів. Багато українців відчували дискримінацію, що призвело до зниження рівня присутності української молоді в освітніх процесах на факультеті [12, с.138].

Не менш складним і трагічним для теологічного факультету став повоєнний період після закінчення Другої світової війни. Повоєнний період приніс кардинальні зміни в соціально-політичне життя Буковини, а також у функціонування богословського факультету Чернівецького університету. Після завершення Другої світової війни і включення Буковини до складу

Радянського Союзу в 1944 році, відбулося радикальне перетворення всієї системи освіти і перетворення її на радянський лад.

Основні зміни в богословській освіті в радянський період можна означити такими основними тезами:

1. Закриття богословського факультету. Перший і найбільш трагічний факт. Радянська влада, здійснюючи антирелігійну політику, закрила богословський факультет Чернівецького університету разом з усіма іншими релігійними інституціями. Це стало великою втратою для православної церкви на Буковині, оскільки регіон втратив головний центр підготовки священників і церковних діячів [45, с.12].

2. Репресії проти духовенства. Багато викладачів та випускників богословського факультету піддавалися репресіям. Деякі з них були арештовані або депортовані, інші – змушені були припинити свою діяльність або працювати у підпіллі. Релігійне життя Буковини зазнало серйозних утисків у зв'язку з антицерковною політикою радянської держави [45, с.13].

3. Підпільна діяльність. Незважаючи на репресії, деякі богослови та священнослужителі продовжували свою діяльність у підпільних умовах. Вони зберігали традиції, допомагали вірянам і підтримували дух релігійної громади, що дозволило зберегти елементи духовної культури навіть в умовах радянського контролю [45, с.15].

Узагальнюючи, можна виділити як значні здобутки, так і серйозні втрати, які супроводжували інституалізацію богословської освіти на Буковині протягом австрійсько-румунського періоду. Безсумнівно, до здобутків варто зарахувати:

1. Розвиток богословської науки: Створення богословського факультету в Чернівцях сприяло формуванню освітньої бази для підготовки висококваліфікованих священників і богословів, що стало великим здобутком для Православної церкви в регіоні. Факультет забезпечував

високу академічну підготовку, інтегрував богословську науку в загальноєвропейський науковий контекст і сприяв розвитку богословської думки в православній традиції. Він став не тільки осередком богословської освіти, але й важливим науковим і духовним центром для українців та румунів Буковини [46, с.85].

2. Збереження національної ідентичності. Богословський факультет сприяв збереженню національної ідентичності українців і румунів. Викладачі активно підтримували культурні ініціативи, зберігали та популяризували національну мову і літературу, зокрема в межах богословської освіти. Це було особливо важливо в часи, коли національна самосвідомість місцевого населення опинялася під загрозою через політичні зміни [46, с.86].

3. Підтримка національного відродження. Богослови та випускники факультету активно брали участь у національному відродженні, що відбувалося в кінці XIX – на початку XX століття. Вони не лише готувалися до пастирської служби, але й виконували роль провідників ідеї збереження національних цінностей, культурних традицій та мовної спадщини. Вони ставали лідерами громадського життя і мали значний вплив на національну свідомість [46, с.88].

4. Інтеграція в міжнародний богословський контекст: Взаємодія з іншими європейськими університетами та богословськими школами дозволила факультету в Чернівцях інтегруватися в загальноєвропейський академічний простір. Викладачі та студенти брали участь у наукових конференціях, обмінювалися досвідом і науковими напрацюваннями, що сприяло збагаченню богословської освіти на Буковині [46, с.89].

Очевидно, що поряд із здобутками, не можна оминути питання втрат, яких зазнала богословська освіта Буковини в досліджуваний період. До цього варто зарахувати:

1. Румунізація богословської освіти. У міжвоєнний період, після входження Буковини до складу Румунії, богословський факультет зазнав румунізації. Це стало серйозною втратою для українського населення, оскільки румунська влада поступово витісняла українську мову з освітнього процесу, звільняла українських викладачів і обмежувала можливості для розвитку української богословської думки. Богословський факультет перетворився на інструмент державної політики румунізації Православної Церкви [39, с.201].

2. Закриття богословського факультету в повоєнний період. Після Другої світової війни, коли Північна Буковина остаточно стала частиною СРСР, радянська влада закрила богословський факультет Чернівецького університету. Це стало величезною втратою для православної церкви та релігійної освіти в регіоні. Богословська школа, яка функціонувала упродовж кількох десятиліть і стала важливим осередком духовного і культурного життя, припинила своє існування в умовах радянської антирелігійної дійсності [39, с.202].

3. Репресії проти духовенства. В період радянської окупації багато викладачів і випускників факультету зазнали репресій. Їх ув'язнювали, депортували або переслідували за релігійні переконання, що серйозно підірвало релігійне і духовне життя Буковини. Багато з них змушені були емігрувати або діяти підпільно, що значно обмежило можливості для подальшого розвитку богословської науки і релігійної освіти [39, с.203].

4. Знищення релігійної інституційної бази: Разом із закриттям богословського факультету було знищено багато інших релігійних інституцій, що функціонували на Буковині. Це призвело до повного знищення інституційної бази релігійної освіти, а також суттєвого зниження рівня підготовки священників для Православної церкви регіону [39, с.203].

З приходом радянської влади на Буковину після Другої світової війни, богословська освіта зазнала кардинальних змін. Радянська система, яка

проводила систематичну антирелігійну політику, була не тільки ворожою до релігії, але й спрямованою на повне знищення інституційної та культурної основи Православної церкви, до якої належала значна частина населення Буковини. Чернівецький богословський факультет, як інституція, що довгий час відігравала провідну роль у розвитку релігійної свідомості регіону, став мішенню цієї політики. Згодом факультет було ліквідовано, а богословська освіта на Буковині фактично перестала існувати [41, с.275].

Більшовики з перших років свого перебування при владі задекларували боротьбу з релігією, вбачаючи в ній один із головних інструментів старого буржуазного устрою. У радянській ідеології релігія вважалася «опіумом для народу», а її прихильники – ворогами революційних ідей, які належало підкорити або ліквідувати. Радянська влада розпочала активну антирелігійну кампанію, спрямовану на цілковите знищення релігійної інфраструктури: закриття церков, монастирів, релігійних навчальних закладів, а також переслідування священнослужителів і віруючих.

Після включення Північної Буковини до складу СРСР у 1940 році (а після Другої світової війни цей процес став остаточним), політика радянської влади щодо релігії (яка вже набула системного характеру на інших підконтрольних більшовикам теренах) була застосована і на «нових територіях». Вже з перших років окупації радянська влада розпочала знищення релігійних інституцій, і Чернівецький богословський факультет став однією з перших жертв цього антирелігійного процесу [43, с.202].

Відтак, богословський факультет Чернівецького університету, що був одним із найважливіших центрів православної богословської освіти в регіоні ще з кінця XIX століття та виховав багато священників, релігійних діячів і науковців, – з приходом радянської влади у 1944-1945 роках був закритий. Це було частиною ширшої кампанії з ліквідації богословської освіти на всій території, що відійшла до СРСР.

Закриття богословського факультету стало ударом не лише для православної церкви, але й для всього релігійного життя Буковини. Багато викладачів та студентів були змушені покинути університет або перейти до інших освітніх закладів, які не мали жодного зв'язку з релігією. Зокрема, частина професорів емігрувала на Захід, де вони продовжили свою наукову та пастирську діяльність у православних громадах в Європі та США [48, с.272].

Разом з тим, ключовим аспектом радянської антирелігійної політики було систематичне переслідування духовенства. Після ліквідації богословського факультету та інших релігійних навчальних закладів, більшість священиків, які залишилися на Буковині, у тій чи іншій мірі зазнавали утисків та репресій. Архівні документи тих часів свідчать про численні арешти, тюремні ув'язнення та депортації православного духовенства.

Упродовж 1946-1947 років репресії набули масового характеру: багатьох священиків і церковних діячів звинувачували в підривної діяльності: шпигунстві чи співпраці з іноземними державами. Багатьох із них було засуджено за політичними статтями (часто без доказів чи процедур) і вислано до таборів у Сибіру чи ув'язнено. Наприклад, відомо, що кілька священиків та випускників Чернівецького богословського факультету, які проповідували в місцевих парафіях, були заарештовані НКВС і відправлені до виправних таборів, де багато з них загинули. Це мало катастрофічний вплив на Православну церкву в регіоні, оскільки вона втратила більшість своїх досвідчених кадрів [47, с.285].

Після закриття богословських навчальних закладів радянська влада зосередилася на знищенні всієї церковної інфраструктури. Багато церков і монастирів на Буковині були зачинені або перетворені на склади, клуби, музеї атеїзму чи інші світські установи. Деякі храми були зруйновані, а їхні матеріальні цінності – вилучені, розграбовані або знищені.

Одним із яскравих прикладів є закриття знаменитого Свято-Вознесенського монастиря в Путні. Цей монастир був не лише духовним центром Буковини, але й важливим місцем паломництва для православних вірян. Після окупації регіону радянською владою монастир був закритий, а його майно конфісковано. Подібна доля спіткала й інші релігійні об'єкти регіону, що призвело до повного руйнування церковної мережі, яка існувала на Буковині упродовж століть [27, с.302].

Проте, радянська влада не обмежувалася лише фізичним знищенням церковних структур та репресіями проти духовенства. Паралельно проводилася широка ідеологічна кампанія, спрямована на те, щоб «перевиховати» віруючих у дусі марксистсько-ленінської ідеології та змусити їх відмовитися від валсних релігійних переконань. Відтак вже у 1950-х роках у регіоні розгорнулися пропагандистські антирелігійні кампанії, що проводилися на рівні шкіл, училищ, університетів та робочих колективів.

Атеїстична пропаганда проводилася через лекції, книги, фільми та радіопередачі, що мали за мету показати й довести «шкідливість» релігії для радянського громадянина. Усі релігійні свята (перш за все – Різдво та Великдень) були оголошені поза законом або ж отримували нове, радянське трактування, пов'язане із «революційною боротьбою». Хоча загалом, замість церковних свят, насаджувалися нові, радянські: День революції, День перемоги та інші, що мали замінити й цілковито витіснити релігійні традиції.

Водночас держава намагалася залучати до своїх ідеологічних акцій молодь, яка ще не була настільки глибоко зануреною в релігійні традиції. Це робилося через шкільні атеїстичні гуртки, піонерські організації, які активізували свою діяльність у періоди великих релігійних свят, закликаючи молодь брати участь у спортивних чи культурних заходах замість відвідування храмів [27, с.341].

Систематичне знищення богословської освіти та церковно-релігійної інфраструктури на Буковині справило значний вплив на суспільство регіону. Богословський факультет Чернівецького університету, який десятиліттями був осередком релігійної думки та культури, був ліквідований, а разом із ним зникла і можливість офіційної підготовки православних священників. Це не лише позбавило місцеву церкву нових кадрів, але й послабило загальний рівень релігійної освіти в регіоні. Відсутність підготовлених богословів і священників означала, що парафії часто залишалися без керівництва або були змушені функціонувати на низькому рівні, де пастирі не мали належної духовної підготовки. Це призвело до суттєвого зниження рівня релігійного життя та віруючої культури серед населення [27, с.342].

Відтак, спрямована на масове впровадження атеїзму, радянська держава систематично обмежувала вплив Церкви на суспільство. Більшість релігійних традицій та звичаїв були витіснені або піддані критиці. Заборона відзначати релігійні свята в публічному просторі, особливо такі великі події, як Різдво та Великдень, призвела до того, що багато звичаїв втрачали своє значення серед молодого покоління. Церква опинилася у стані ізоляції, оскільки будь-які її публічні ініціативи суворо контролювалися органами державної безпеки.

Разом з тим, через переслідування духовенства і відсутність богословської освіти стало неможливим передавати знання та традиції новим поколінням священників. У цьому контексті радянська політика спрямовувалася на припинення функціонування Церкви як центру збереження та передачі культурної і духовної спадщини. Закриття монастирів, релігійних шкіл і богословського факультету позбавило Церкву можливості підготувати нових лідерів, здатних розвивати і пропагувати релігійну культуру. Усі ці фактори сприяли поступовій деградації рівня духовного і релігійного життя на Буковині [27, с.348].

Втім, незважаючи на всі обмеження та репресії, релігійне життя на Буковині не зникло повністю. Деякі священники і віруючі продовжували таємно дотримуватися релігійних обрядів та свят, хоча це робилося з великим ризиком для життя та свободи. Підпільні церковні служби і зустрічі стали поширеним явищем у багатьох регіонах Буковини. Така діяльність була обмежена, але вона дозволила зберегти певні елементи духовного життя до тих часів, коли переслідування ослабли.

З розпадом Радянського Союзу в 1991 році та відновленням незалежності України почався процес відновлення релігійної освіти. Після десятиліть репресій та антирелігійної пропаганди українське суспільство почало повертатися до своїх духовних коренів. Чернівецький богословський факультет не відразу відновив свою роботу, але в 1990-х роках були зроблені важливі кроки до відродження православної богословської освіти [30, с.15].

Нові реформи у сфері релігійної свободи дозволили відкрити богословські навчальні заклади, почалося активне будівництво нових храмів і відновлення старих. Церква змогла знову стати важливим елементом духовного і суспільного життя на Буковині. Університети також почали створювати факультети, які займалися вивченням релігії, що стало частиною ширшого процесу відновлення культурної та духовної ідентичності населення [30, с.32].

Отже, інституалізація богословської освіти на Буковині в період кінця XIX – початку XX століття принесла значні здобутки в релігійному, культурному та національному житті регіону. Чернівецький богословський факультет став осередком розвитку богословської науки, національної свідомості та збереження традицій православної церкви. Однак політичні зміни, зокрема румунізація в міжвоєнний період і радянські репресії після Другої світової війни, призвели до значних втрат, серед яких були закриття

факультету, репресії проти духовенства та руйнування релігійної інституційної бази.

Водночас, політика радянської влади щодо богословської освіти на Буковині була частиною ширшої кампанії по знищенню релігійних інституцій та обмеженню впливу церкви на суспільство. Закриття Чернівецького богословського факультету, репресії проти духовенства і широкомасштабна атеїстична пропаганда призвели до майже повного знищення богословської освіти та духовної культури на Буковині. Втрати цього періоду були значними: багато священників загинули або опинилися в таборах, релігійна інфраструктура була зруйнована, а релігійне життя зазнало значного занепаду.

Розділ 3.
БОГОСЛОВСЬКА ОСВІТА
У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ХХ-ХХІ СТ.:
ВІД КОНЦЕПТУ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ.

Філософські та теологічні факультети в мають глибокі історичні корені в європейській університетській освітній системі. Університети епохи Середньовіччя та Нового часу, такі як Болонський, Сорбонський, Краківський чи Віденський, завжди мали власні богословські й філософські факультети як одні з провідних структурних підрозділів. Зазвичай, їх навчальні програми спрямовувалися на підготовку не лише духовенства чи церковного кліру, але й інтелектуалів, які активно брали участь у науковому та культурному житті своїх країн. Очевидно, що Чернівецький університет, який засновувався саме як класичний європейський університет, з моменту свого заснування в 1875 році, був продовжувачем цих усталених освітянських традицій, що слугувало ідейним підґрунтям для утворення в його структурі богословського та філософського факультетів, які впродовж десятиліть були осередками богословської та філософської науки й освіти.

Відродження філософсько-теологічного факультету в 1990-х роках в Чернівецькому університеті відбувалося на основі цих класичних європейських моделей, де філософське й богословське знання розглядалися як ціннісно-світоглядні, а тому й тісно пов'язані між собою. Такий підхід уможливив відновлення давньої традиції навчання, що сформувалася упродовж століть у європейських університетах, особливо в Західній та Центральній Європі.

Богословська рефлексія процесу відродження філософсько-теологічного факультету неможлива без глибокого богословського аналізу сучасного православного богословського дискурсу, зокрема найавторитетнішого «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви» [35, с.55], підготовленому в інтелектуальному

середовищі Вселенського Патріархату, яке порівнюють за значенням із рішеннями II Ватиканського собору, який зафіксував настання епохи аджорнаменто в католицизмі [35, с.56].

З-поміж великої кількості надзвичайно цікавих і важливих тверджень, що знаходяться у цьому документі, для нашого дослідження, на нашу думку, найцікавішими і найважливішими є стратегія Церкви, висловлена в документі, за нових умов – секулярності. Цікавою є думка Л. Филипович з цього приводу, яка наполягає, що сам документ констатує той факт, що Церкві нелегко у секулярному суспільстві.... І хоча Церква релігія не зникла із життя світу... , однак Церква не має того статусу в суспільстві, який заслужила впродовж історії [35, с. 60].

Саме у пропонованому контексті варто розглядати складні і суперечливі процеси відродження філософсько-теологічного факультету: не завжди і не всюди така суспільна і церковна ініціатива знаходила підтримку і схвалення.

Соціально-політичні зміни які відбулися наприкінці 80-х років XX століття у Європі загалом, і нашій країні зокрема, окреслили можливості процесів спрямованих на демократизацію, а згодом – державну незалежність України. Комуністична ідеологія, як утопічний спосіб господарювання, управління, мислення та світобачення поетапно відсувалися на периферію соціальної свідомості, а релігія і Церква активно поверталися у центр суспільного життя, з якого свого часу були виштовхані [36, с. 43].

Усе це сприяло відродженню в Чернівецькому університеті двох найдавніших спеціальностей у складі єдиного філософсько-теологічного факультету. 29 грудня 1993 року по університету було видано наказ номер 70 «Про відкриття філософсько-теологічного факультету», В якому зокрема відзначалося «беручи до уваги Рішення міжгалузевої акредитаційної комісії від 16 вересня 1993 року, колегії Міністерства освіти України від 29 вересня

1993 року, протокол 16/5, рішення вченої ради ЧДУ Від 29 грудня 1993 року, відкрити у Чернівецькому університеті імені Юрія Федьковича філософсько-теологічний факультет» [38. с. 156]

Усьому цьому вдалося здійснитися завдяки зусиллям тодішнього ректора університету Степана Костишина, а також представникам влади – голови Обласної Державної адміністрації Івана Гнатишина та міністра освіти України Петра Таланчука.

Практичних зусиль, спрямованих на реалізацію планів Відродження філософсько-теологічного факультету, доклали доценти Іван Чорний, Ілля Проценко та Орест Гасяк. Сприяли появі цього доленосного рішення також тодішній архієпископ (нині – митрополит на спокої ПЦУ) Данило (Ковальчук) та інші громадсько-культурні організації і діячі. В урочистостях з нагоди відкриття факультету 12 лютого 1994 року взяли участь Його Святість Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир (Романюк), митрополит Філарет (Денисенко), (нині – почесний Патріарх на спокої Православної Церкви України, а до цього – очільник УПЦ Київського Патріархату), духовенство нижчих рівнів, представники влади і громадських організацій краю.

Деканом відродженого філософсько-теологічного факультету став доктор філософських наук, професор Микола Сидоренко, а його заступниками – доцент Ярослав Козьмук та кандидат богословських наук Василь Вепрук, який певний час завідував богословським відділенням [36, с.45].

Відроджений філософсько-теологічний факультет постав як джерело богословської освіти, духовно-культурний і науково-дослідний центр. Літопис його функціонування надзвичайно насичений і багатий на змістовні та неординарні події, які визначають стан і перспективи розвитку, утвердження статусу та іміджу серед інших наукових осередків філософської та богословської думки. Він до сих пір залишається єдиним в

Україні факультетом, де органічно поєднані світські і духовні спеціальності [36, с.45].

Перший набір студентів-теологів (30 осіб) здійснено у лютому 1994 року, а у вересні цього ж року зараховано на філософське відділення 25 студентів. 1996 року відкрита спеціальність “Релігієзнавство”, на яку зараховано 26 студентів [36, с. 45].

1998 року на посаду декана філософсько-теологічного факультету призначено доцента Бориса Починка, а його заступником – доцента Ярослава Козьмука. У той час на факультеті діяло дві кафедри – філософії та релігієзнавства і теології. Завідував кафедрою філософії професор Адам Маковецький, а кафедру релігієзнавства і теології очолив професор Микола Сидоренко [36, с.46].

У 2001 року факультет очолив доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений працівник освіти України Василь Балух, який, водночас, (до 2017 року) очолював і кафедру релігієзнавства та теології. У 2003 році було відкрито кафедру соціології, яку очолив професор Адам Маковецький, а кафедру філософії очолив професор Михайло Марчук. Богословське відділення очолив молодий випускник Київської духовної академії, кандидат богословських наук, доцент, протоієрей Микола Щербань [36, с. 46].

Спершу декану факультету допомагав організовувати діяльність доцент Віталій Докаш, а роботи було доволі багато, оскільки, станом на той час, спеціальності факультету єдині в університеті мали лише III рівень державної акредитації.

У 2008 році уже доктор філософських наук, професор Віталій Докаш очолив кафедру соціології, а заступниками декана стали: з навчально-методичної роботи – доктор історичних наук, професор Нестор Мизак; з навчально-виховної – кандидат соціологічних, доцент Володимир Пержун, а з наукової – професор Михайло Марчук. Згодом, заступником декана з

наукової роботи призначено доктора філософських наук, доцента Олександра Бродецького [36, с. 47].

На початку третього тисячоліття на факультеті не вистачало кваліфікованих кадрів. Було лише три професори – Василь Балух, Степан Вовк і Адам Маковецький та кілька доцентів (Орест Гасяк, Віталій Докаш, Василь Огородник, Григорій Федуняк, Ярослав Козьмук та Іван Чорний). Процес омолодження кадрів вагомим викликом для декана факультету В. Балуха. Першочерговим завданням, яке йому вдалося розв'язати, стало відкриття аспірантур і докторантур (з релігієзнавства і філософії), а також нових спеціальностей: соціологія, культурологія, соціальне забезпечення і публічне управління та адміністрування (міське самоврядування). Налагодилася тісна співпраця з іншими навчальними закладами та науковими інституціями. Були запрошені для викладання фахових дисциплін професори Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України Анатолій Колодний та Людмила Филипович, ректор Київської духовної академії, архієпископ (нині – митрополит) Димитрій (Рудюк) та ін [36, с. 47].

Факультет почав вельми динамічно розвиватися в різних напрямках науково-освітньої діяльності, що забезпечило йому статус і визнання не лише серед інших структурних підрозділів університету, а й серед подібних йому філософсько-релігієзнавчих шкіл України [36, с. 48].

У квітні 2003 року було впорядковано навчальний процес на богословському відділенні. За допомогою ректора Київської духовної академії владики Димитрія та благословіння Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета була укладена угода про спільну освітню діяльність між двома інституціями про підготовку фахівців-теологів для УПЦ КП, яка кілька разів пролонговувалася [36, с. 48].

У квітні 2005 року почала діяти Спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності «Філософія науки» (голова –

проф. В. Балух). А у травні 2012 року відкрито Спеціалізовану Вчену раду з захисту докторських (кандидатських) дисертацій зі спеціальностей «Філософія науки» і «Релігієзнавство (філософські науки)», яку очолював член-кореспондент НАПН України Балух В.О. Проф. Докаш В.І. став членом експертної ради ДАК МОН України [36, с. 48].

Це дало змогу якісно зміцнити кадровий потенціал факультету і значно його омолодити. За період каденції ради (2006 – 2014) в ній було захищено понад 30 дисертацій, з яких більше 20 аспірантами і викладачами факультету.

Доленосним для факультету та України загалом стало державне визнання спеціальності «Богослов'я» поряд з іншими галузями знань у 2014 році. Крім того, всі дипломи бакалаврського і магістерського рівнів, а також захищені дисертації та здобуті вчені звання з даної спеціальності були визнані державою [36, с. 49].

Частина викладачів факультету захистили дисертації у Спеціалізованих вчених радах інших освітніх закладів України: Києва (М. Шкрібляк, О. Бродецький, О. Рупташ, І. Халай, Н. Пронюк-Возна), Острога (В. Бучовський, В. Боднар, М. Гергелюк, М. Лагодич, І. Луцан, Н. Руско, М. Щербань), Житомира (В. Бутинський, В. Щербацький, І. Чернушко), Харкова (А. Камбур, В. Кохан, В. Пержун) тощо [36, с. 49].

Станом на 2019 рік усі викладачі факультету мали наукові ступені. Проте, факультет і надалі працював над покращенням кадрового потенціалу. Докторські дисертації готували С. Яремчук, В. Пержун, І. Горохолінська, які згодом їх успішно захистили.

На кафедрах філософії та культурології, релігієзнавства і теології успішно функціонували аспірантури, де навчаються 8 осіб. Кадровий потенціал факультету дозволив клопотати перед МОН України про відновлення функціонування на факультеті Спеціалізованої вченої ради із

захисту докторських (кандидатських) дисертацій зі спеціальностей «Філософія науки» і «Релігієзнавство (філософські науки)».

Пильну увагу викладачі факультету приділяли навчально-методичній роботі по підготовці високопрофесійних спеціалістів. Факультет готував фахівців за спеціальностями «Філософія», «Релігієзнавство», «Богослов'я», «Соціологія», «Культурологія», «Соціальне забезпечення» та «Публічне управління і адміністрування (міське самоврядування)».

За 25 років діяльності факультет уже здійснив 20 випусків спеціалістів з богослов'я, 20 – з філософії, 17 – з релігієзнавства, 11 – із соціології, 7 – із культурології, 2 – із місцевого самоврядування та 1 – із соціального забезпечення. За цей час підготовлено понад 2500 фахівців [36, с. 50].

Випускники факультету працюють у різних сферах: загальноосвітніх школах, середніх і вищих закладах освіти, державних установах; теологи, рукопокладені у священничий сан, несуть послуг у парафіях Православної Церкви України.

Серед них – 1 митрополит – Нестор (Писик), 3 архієпископи – Герман (Семанчук), Володимир (Шлапак) і Тихон (Петранюк) та 3 єпископи – владики Геронтій (Оляньський), Митрофан (Бутинський) і Паїсій (Кухарчук) Православної Церкви України. Владика Митрофан (Бутинський) захистив кандидатську дисертацію зі спеціальності «Релігієзнавство», а владики Паїсій (Кухарчук) та Володимир (Шлапак) працюють над кандидатськими дисертаціями. [36, с. 50]

Понад 30 випускників філософсько-теологічного факультету успішно захистили докторські (О. Бродецький, К. Вергелес, О. Рупташ, М. Шкрібляк) та кандидатські (О. Задубрівська, І. Роман, І. Починок, Р. Рошкулець І. О. Рупташ, Горохолінська, О. Цинтила, Т. Радзиняк, Б. Манчул, І. Григорків, О. Бродецький, І. Руснак, М. Шкрібляк, Н. Бойчук, С. Мудра, Н. Пронюк-Возна, А. Камбур, В. Кохан, Н. Волковинська,

В. Мудраков, С. Волковинський, В. Бучовський, О. Мартиненко, С. Продиус, А. Марчишак, І. Луцан, О. Марчук та ін.) дисертації.

Випускники факультету активно працюють як у священницькій діяльності, так і у сфері освіти та культури. Вони засновують нові парафії, стають керівниками релігійних організацій, а також займаються культурно-просвітницькою діяльністю в Україні та за кордоном. Суспільство позитивно оцінює діяльність факультету, особливо в контексті зміцнення духовного життя в регіоні, відродження релігійної культури та моральної підтримки для багатьох людей у складні часи.

Випускники факультету беруть активну участь у соціальних проектах, пов'язаних із благодійністю, допомогою нужденним, роботою з молоддю та участю у волонтерських ініціативах. Це свідчить про прагнення факультету формувати не лише високоосвічених священників і богословів, але й соціально відповідальних громадян.

Філософсько-теологічний факультет від самого початку відродження брав активну участь у наукових дослідженнях та міжнародній співпраці. Факультет започаткував серію наукових конференцій, на яких дослідники з різних країн Європи та України мали змогу обговорювати сучасні питання богослов'я та філософії. Міжнародна співпраця включала контакти з богословськими факультетами університетів Греції, Польщі, Румунії та Німеччини.

Крім того, факультет започаткував видавничу діяльність, у межах якої публікуються наукові праці з питань філософії та богослов'я. Дослідження з філософії релігії, морального богослов'я та історії релігій стали частиною ширшого наукового діалогу на міжнародному рівні. Це сприяло інтеграції факультету в глобальну наукову спільноту та підвищенню його престижу. Науковці факультету досліджують проблеми духовності, генези світової культури та української філософської думки, філософії гуманітарних наук,

релігійну думку в Україні, міжконфесійні взаємини в регіоні тощо [36, с. 53].

Викладацький склад факультету складається з досвідчених професорів та доцентів, які мають великий досвід як у науковій, так і у пастирській діяльності. Багато з них отримали освіту за кордоном і привнесли сучасні методи викладання богословських дисциплін. Кілька викладачів активно співпрацюють із міжнародними науковими інституціями, що сприяє збагаченню навчального процесу новими науковими підходами.

Варто зазначити, що понад 70 авторських курсів викладачів пропонувалися на вибір студентам усіх спеціальностей факультету, та розмішувалися у системі цифрового університету [36, с. 57].

Філософсько-теологічний факультет Чернівецького університету пропонує широкий спектр навчальних програм, що охоплюють як богословські, так і філософські дисципліни. Серед ключових дисциплін факультету – догматичне богослов'я, моральне богослов'я, біблійна екзегетика, історія філософії, релігійна етика та логіка. Студенти отримують ґрунтовну підготовку не лише в теоретичних аспектах, але й у практичних сферах пастирського богослов'я та церковної історії. Філософсько-теологічний факультет Чернівецького університету був активно залучений до реалізації різноманітних наукових та культурних проєктів, спрямованих на розвиток духовної культури та збереження історичної спадщини Буковини.

Очевидно, що невід'ємною складовою освітнього процесу завжди були різні види практик, які також передбачалися у процесі підготовки майбутніх богословів: богослужбово-гомілетична (постійнотривала) та педагогічна (тривалістю 4 і 8 тижнів) [36, с. 57]

Студентська активність відіграла важливу роль у розвитку філософсько-теологічного факультету. Студенти організовували власні ініціативи, створювали наукові гуртки, де обговорювалися сучасні

проблеми філософії та богослов'я. Такі гуртки сприяли розвитку інтересу до академічної діяльності серед молоді та популяризації релігійних досліджень у студентському середовищі. Особливо цікавою є студентська ініціатива науково-просвітницького товариства студентів-богословів «Academia Orthodoxa» [79].

Крім того, студенти факультету активно брали участь у міжнародних конференціях та конкурсах, що дозволило їм не лише представити свої наукові напрацювання, але й поглибити свої знання через участь у діалогах з колегами з інших країн. Це стало важливим елементом академічного розвитку факультету та сприяло підвищенню його міжнародного авторитету.

Філософсько-теологічний факультет за доволі короткий час став важливим культурним і духовним осередком на Буковині. Його відродження сприяло не лише розвитку богословської освіти, але й зміцненню зв'язків між різними культурними та релігійними громадами регіону. Факультет регулярно організовує заходи, присвячені питанням міжрелігійного діалогу, культурної спадщини та духовного відродження, що сприяє гармонізації міжконфесійних стосунків.

Чернівецький регіон завжди був відомий своїм багатоконфесійним складом населення, тому філософсько-теологічний факультет сприяв розвитку міжконфесійного діалогу. На факультеті навчаються представники різних християнських конфесій – православні, греко-католики, римо-католики, протестанти. Це створює унікальну атмосферу для обміну досвідом та поглядами.

Факультет активно організовував заходи, присвячені міжконфесійному діалогу. Такі заходи, як круглі столи, конференції та семінари, слугували майданчиками для обговорення питань релігійної толерантності, спільної культурної спадщини та релігійної етики, що сприяє налагодженню дружніх стосунків між представниками різних конфесій та зміцненню миру в регіоні.

Філософсько-теологічний факультет тісно співпрацював з УПЦ Київського патріархату, а згодом – з Православною церквою України. Саме Церква впродовж багатьох років відігравала активну роль у розробці навчальних програм та ініціювала багато освітніх реформ. Факультет тісно співпрацює з духовенством, зокрема у сфері практичної підготовки майбутніх священників.

Програми навчання регулярно оновлювалися відповідно до потреб Церкви та сучасних викликів суспільства. Особлива увага приділялася підготовці пастирів, здатних працювати у сучасному інформаційному просторі, використовувати сучасні методи комунікації для поширення релігійних знань.

Факультет завжди відігравав важливу роль і для місцевих громад, які бачать у ньому не лише академічну установу, але й центр духовного відродження Буковинського краю. Завдяки цьому факультет залишається одним із найважливіших осередків не лише релігійної освіти, але й духовної культури регіону.

Отже, на тлі активної й наполегливої праці, залучення до наукових проектів та культурних ініціатив, філософсько-теологічний факультет має всі шанси продовжувати свій розвиток і залишатися важливим інтелектуальним центром регіону. Важливою складовою його успіху є взаємодія з Церквою, яка забезпечує практичне використання знань і підтримку духовної освіти на найвищому рівні.

Станом на зараз, богословська освіта у Чернівецькому університеті побудована на багаторівневій системі, яка включає два етапи підготовки: перший (бакалаврський) рівень та другий (магістерський) рівень вищої освіти. Кожен рівень навчання має свою специфіку та форми реалізації, що забезпечують ґрунтовну підготовку здобувачів до майбутньої діяльності.

Бакалаврат з богослов'я в Чернівецькому університеті є початковим рівнем освіти для студентів, які бажають отримати базові знання з

богослов'я та релігійної філософії. Освітня програма (ОП) (редакція 2023 року) передбачає для здобувачів чотирирічне навчання, під час якого студенти вивчають такі обов'язкові дисципліни (освітні компоненти):

1. Українська мова (за проф. спрямуванням);
2. Актуальні питання історії та культури України;
3. Історія філософії;
4. Філософія;
5. Іноземна мова (за проф. спрямуванням);
6. Основи інформаційних систем та технологій;
7. Професійна іноземна мова;
8. Давньогрецька мова (за професійним спрямуванням);
9. Латинська мова (за професійним спрямуванням);
10. Церковнослов'янська мова;
11. Ісагогіка, герменевтика та екзегетика Старого Завіту;
12. Вступ до богословських наук;
13. Ісагогіка, герменевтика та екзегетика Нового Завіту;
14. Історія Древньої Церкви;
15. Фундаментальне богослов'я та апологетика;
16. Канонічне право;
17. Основи наукових досліджень та грантова діяльність;
18. Правознавство;
19. Патрологія;
20. Церковний спів;
21. Православний богослужбовий устав;
22. Літургіка;
23. Історія УПЦ;
24. Практичне богослов'я;
25. Догматичне богослов'я;
26. Соціальна доктрина Церкви та пастирська діяльність;

27. Церква і медіа;
28. Богослужбова практика;
29. Богослужбово-гомілетична практика;
30. Богослужбово-місіонерська практика [77].

Окрім цього, студентам пропонуються курси з етики, соціальної доктрини церкви та канонічного права, що сприяє їхньому всебічному розвитку [77].

Станом на зараз гарантом ОП першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 041 Богослов'я є кандидат богословських наук, кандидат історичних наук, доцент, протоієрей Микола Щербань [77]

Магістерська програма з богослов'я має на меті поглиблення знань, отриманих під час навчання бакалавраті (за будь-яким напрямом чи спеціальністю) та підготовку здобувачів до науково-дослідницької діяльності. Магістратура є півторарічною програмою, що передбачає не тільки вивчення спеціалізованих дисциплін, але й написання науково-дослідницької роботи.

Освітня програма (ОП) (редакція 2024 року) передбачає для здобувачів чотирирічне навчання, під час якого студенти вивчають такі обов'язкові дисципліни (освітні компоненти):

1. Основи наукових комунікацій;
2. Психологія моральності та духовності
3. Богословська антропологія
4. Біблійне богослов'я та герменевтика
5. Новітня історія Православ'я в Україні
6. Актуальні питання морального богослов'я та біоетика
7. Літургичне богослов'я та іконологія
8. Постмодерне богослов'я та питання секуляризації
9. Державно-церковні відносини в Україні
10. Канонічний устрій Православної Церкви

11.Організаційно-управлінська практика в єпархії

12.Богослужбово-гомілетична практика

13.Випускна кваліфікаційна робота (дипломний проєкт) [78]

Станом на зараз гарантом ОП другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 041 Богослов'я є кандидат богословських наук, кандидат історичних наук, доцент, протоієрей Микола Лагодич [78].

Серед основних напрямів навчання в магістратурі, моральне богослов'я, , а також екуменізм – вивчення взаємодії між різними християнськими конфесіями. Особлива увага приділяється дослідженню сучасних богословських проблем, таких як питання релігійної ідентичності в умовах глобалізації та викликів, пов'язаних із міжрелігійним діалогом.

Магістерська програма передбачає також підготовку до викладацької діяльності, що є важливою складовою підготовки майбутніх науковців і викладачів у галузі богослов'я.

Окрім академічних програм, Чернівецький університет пропонує різноманітні форми додаткової освіти. Це можуть бути короткострокові курси для священиків, програми підвищення кваліфікації, а також семінари та тренінги, присвячені релігійній етиці, пастирській психології, соціальному служінню церкви. Такі програми націлені на те, щоб надати можливість священнослужителям, які вже працюють у парафіях, отримати нові знання та навички, необхідні для виконання їхніх пастирських обов'язків. Специфіка реалізації богословської освіти в Чернівецькому університеті полягає в поєднанні традиційних підходів з інноваційними методами навчання. Університет прагне забезпечити студентів не тільки знаннями, але й навичками, необхідними для їхньої професійної та духовної діяльності. Університет продовжує традицію класичного богослов'я, одночасно впроваджуючи сучасні наукові методи. Це включає критичний аналіз біблійних текстів, історичний підхід до церковної історії та використання філософських методологій для дослідження релігійних

феноменів. Таке поєднання традицій та сучасних підходів дозволяє студентам глибше розуміти релігійні тексти й концепції, а також аналізувати їх у контексті сучасних викликів і суспільних потреб.

Міждисциплінарний підхід є важливим компонентом освітнього процесу. Богослов'я вивчається у тісному взаємозв'язку з філософією, історією, соціологією та культурологією. Це дозволяє студентам не тільки отримати глибокі знання з богослов'я, але й усвідомити роль релігії в широкому соціальному та культурному контексті.

Однією з важливих складових богословської освіти в Чернівецькому університеті є практична підготовка майбутніх священиків і богословів. Студенти активно залучаються до церковної діяльності, виконують літургійні обов'язки, беруть участь у пастирських практиках. Це дає їм змогу набувати практичних навичок у реальних умовах служіння та розуміти особливості взаємодії зі своєю паствою. Зазвичай, на старших курсах студенти проходять практику в православних парафіях під керівництвом досвідчених наставників. Ця практика охоплює такі аспекти, як ведення літургійних обрядів, організація релігійних свят, надання душпастирської допомоги віруючим, а також соціальна робота в громаді. Така підготовка допомагає студентам отримати досвід роботи в умовах реального церковного життя і підготуватися до священницької діяльності.

Чернівецький університет підтримує тісні зв'язки з багатьма європейськими богословськими навчальними закладами, що дозволяє студентам і викладачам брати участь у програмах академічного обміну. Це сприяє не лише розширенню кругозору студентів, але й дозволяє їм вивчати богослов'я в міжнародному контексті, переймати досвід у викладачів інших країн та долучатися до європейських богословських досліджень. Серед партнерів Чернівецького університету є такі відомі навчальні заклади, як університети Салонік (Греція), Любліна (Польща), Велико-Тирново

(Болгарія), де студенти мають можливість брати участь у стажуваннях, проходити навчальні курси та співпрацювати з провідними богословами.

Сучасні технології активно впроваджуються в процес навчання на богословських ОП Чернівецького університету. Студенти мають доступ до онлайн-бібліотек, електронних баз даних, де можуть знайти новітні публікації з богослов'я та суміжних дисциплін. Це дозволяє значно розширити коло дослідницької літератури та підвищити рівень самостійної наукової роботи. Зокрема, важливою є участь студентів у вебінарах та онлайн-конференціях, що проводяться у співпраці з міжнародними богословськими центрами. Це не лише розширює їх знання, але й дозволяє налагоджувати контакти з іншими студентами та викладачами з усього світу [36, 62].

Оскільки Буковина є багатоконфесійним регіоном, філософсько-теологічний факультет Чернівецького університету приділяє особливу увагу міжконфесійному діалогу. Викладачі та студенти факультету активно взаємодіють із представниками різних християнських конфесій, зокрема греко-католиками, римо-католиками та протестантами. Це сприяє розвитку толерантності та розуміння між релігійними спільнотами регіону.

Чернівецька богословська школа також організовує круглі столи, конференції та семінари, присвячені питанням екуменізму – руху за об'єднання християнських церков. Ці заходи дозволяють обговорювати спільні богословські питання та шляхи досягнення взаємопорозуміння між християнськими конфесіями. Богословська освіта в Чернівецькому університеті спрямована на розвиток духовності, моральності та соціальної свідомості, що робить її важливою частиною життя регіону. Факультет відіграє роль інтелектуального та духовного центру, навколо якого згуртовуються науковці, студенти, священнослужителі та громадські діячі, які працюють над вирішенням актуальних проблем суспільства та церкви.

Отже, відродження філософсько-теологічного факультету Чернівецького університету стало можливим завдяки спільним зусиллям науковців, громадськості та Церкви. Це відображає важливість синергії між різними соціальними інституціями, що дозволяє досягати значних результатів у відновленні богословської освіти та духовного життя. Факультет відіграє важливу роль у підготовці майбутніх священнослужителів, філософів та науковців, одночасно сприяючи збереженню національної та релігійної спадщини Буковини. Богословська освіта в Чернівецькому університеті поєднує традиційні підходи до викладання з сучасними освітніми та технологічними інноваціями. Завдяки міждисциплінарному підходу, практичній підготовці та активній міжнародній співпраці, філософсько-теологічний факультет готує висококваліфікованих фахівців, які не лише служать у православній церкві, але й сприяють розвитку релігійної науки, культурного діалогу та соціальної відповідальності.

Висновки

У результаті проведеного дослідження на тему «Інституційні форми та еволюція змісту богословської освіти на Буковині: від клерикальної школи до теологічного факультету» було визначено основні етапи розвитку богословської освіти на Буковині, її роль у культурно-духовному житті регіону та вплив історичних подій на освітні процеси. Узагальнені результати дозволяють зробити наступні висновки.

Історія богословської освіти на Буковині бере початок у XVIII столітті з появою клерикальних шкіл, які були спрямовані на підготовку місцевого духовенства. Під час австрійського періоду закладалися основи для створення більш систематизованої освіти, зокрема через підтримку освіти з боку влади. Клерикальні школи виконували важливу функцію збереження релігійної та культурної ідентичності регіону, надаючи місцевому духовенству необхідні знання та навички.

Заснування теологічного факультету в складі Чернівецького університету у 1875 році стало знаковим кроком у розвитку богословської освіти на Буковині. Факультет, об'єднавши представників різних національностей, релігійних традицій та наукових шкіл, виконував роль освітнього і культурного центру, де розвивалися богословські знання та виховувалось духовенство. Зокрема, університет сприяв міжконфесійному діалогу, формуванню регіональної ідентичності та культурному розвитку, а також підвищенню рівня освіти і науки.

Історичні події, такі як зміна політичних режимів, мали суттєвий вплив на богословську освіту Буковини. Австрійсько-румунський період сприяв розширенню освіти, а богословські заклади стали важливими культурними осередками, які сприяли розвитку духовенства. Однак радянський період позначився кризою та занепадом богословської освіти: навчальні заклади були закриті, а духовенство зазнавало репресій. Це негативно вплинуло на збереження традицій та духовної освіти.

Відновлення богословської освіти на Буковині у 1990-х роках відбулося завдяки суспільним змінам та підвищенню інтересу до релігії та духовності після здобуття Україною незалежності. Відродження філософсько-теологічного факультету в Чернівецькому університеті стало можливим завдяки зусиллям науковців, громадських діячів і представників духовенства. Це відродження забезпечило підготовку фахівців для духовної сфери, сприяло розвитку богословської науки, а також інтеграції богословської освіти у загальноєвропейський науково-освітній простір.

На сучасному етапі богословська освіта в Чернівецькому університеті набуває нових форм завдяки активній співпраці з міжнародними академічними інституціями, що сприяє вдосконаленню навчальних програм і розширенню наукових досліджень. Сучасний теологічний факультет став важливим осередком для розвитку міжкультурного діалогу, зміцнення релігійної освіти та підтримки духовного розвитку в регіоні. Завдяки взаємодії з Церквою, підтримці громадських організацій та міжнародним контактам, богословська освіта в Чернівцях відповідає європейським стандартам і стає важливим елементом міжкультурної співпраці.

Отже, богословська освіта на Буковині пройшла складний шлях трансформацій, зберігаючи свою значущість як освітньої і культурної традиції. Від початкових клерикальних шкіл до сучасного теологічного факультету Чернівецького університету, богословська освіта виконувала важливу роль у забезпеченні релігійної підготовки, розвитку духовності та збереженні культурної спадщини Буковини. Досвід розвитку богословської освіти в Чернівцях є важливим для розуміння ролі релігійної освіти в українському суспільстві та збереження національної ідентичності.

Факультет продовжує багатовікову традицію богословської освіти в Чернівцях, адаптуючи її до сучасних реалій та викликів. Важливість цього факультету виходить за межі суто релігійної підготовки, оскільки він робить

вагомий внесок у духовне, культурне та інтелектуальне життя Буковини, зберігаючи та примножуючи її багату релігійну спадщину.

Проведене дослідження демонструє, що богословська освіта Буковини завжди сприяла збереженню релігійних цінностей та формуванню духовних основ суспільства. Сучасний етап розвитку богословської освіти надає нові можливості для поглиблення академічної співпраці та обміну досвідом на міжнародному рівні, що є важливим кроком для розвитку української богословської науки в світовому науковому просторі.

Таким чином, богословська освіта на Буковині відіграє ключову роль у формуванні духовних та культурних цінностей, сприяючи збереженню історичних і національних традицій, що мають особливу цінність для українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архівні матеріали:

1. Державний архів Чернівецької області. Документальні виставки онлайн / «145 років від заснування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича»: [URL: https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html](https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html)

Література:

2. Балух В.О., Коцур В.П., Шкрібляк М.В. Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії: монографія. Київ: ВД «АДЕФ-Україна», 2023. – 424 с.

3. Білик Л. Вища богословська освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 278 с.

4. Богослов'я і духовність: погляди та перспективи: Збірник статей. – Чернівці: ЧНУ, 2020. – 256 с.

5. Боднарюк Б. Розвиток православної церкви на Буковині у міжвоєнний період // *Culturi și Religii in Bucovina istorică. Retrospectivă și perspective ale dezvoltării*=Культури та релігії в історичній Буковині. Ретроспектива та перспективи розвитку=Cultures and Religions in the Historical Bucovina. Retrospection and Perspectives of Development / Ed.: Vasile Grăjdian, Serhii Hakman, Olga Lukacs. Cluj-Napoca, 2011. – P. 193–200.

6. Бойко А. Тіні забутих часописів: журнал «Кандела» в контексті релігійної періодики / А. Бойко // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. - 2011. - Вип. 1. - С. 3-11. – Режим доступу: [URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2011_1_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2011_1_3).

7. Буковинська Православна Церква [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2003. –

688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Bukovynska_pravoslavna (останній перегляд: 02.12.2024)

8. Гайковський М. І. Реакційна діяльність православної церкви на Північній Буковині (1918–1940). Київ : Наукова думка, 1984. 135 с.

9. Гнатюк В. І. Історія Чернівецького університету: нариси та документи. – Чернівці: Рута, 2001. – 278 с.

10. Гнидка М.М. Православний релігійний фонд Буковини на тлі релігійно-політичних трансформацій міжвоєнного періоду // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ: Міленіум, 2013. № 4., – С. 258–263.

11. Горохолінська І. Методологічні важелі оновлення теологічного знання в умовах трансформації його академічного статусу в Україні // Богословський вісник. Науковий журнал. – №13. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016., – С. 44-57.

12. Грекул В. Богословська освіта на Буковині в контексті культурного та освітнього життя XIX-XX ст. – Чернівці: Букрек, 2005. – 256 с.

13. Гусар Ю. Архієпископ Буковини: [про Нектарія Котлярчука] / Юхим Гусар // Буковинське віче. — 2010. — 3 лютого (№ 8). — С. 4.

14. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви URL: <https://oou.org.ua/2020/03/27/za-zhyttya-svitu-opublikovano-soczialnu-doktrynu-pravoslavnoyi-czerkvy/>

15. Заполовський В. Чернівецька “Франціско Йозефіна” (роки війни 1914-1918) // Міні-космос Буковина: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю Чернівецького університету. – Чернівці, 2006. – С. 67-79.

16. Карась С. А. Теологічний факультет Чернівецького університету: історія та традиції. – Чернівці: Чернівецький університет, 2008. – 237 с.

17. Квітковський Д. Бриндзан Т. Жуковський А. Буковина її минуле і сучасне. 1956.

18. Кирчів Р. М. Українська теологічна освіта у ХХ столітті: виклики і перспективи. – Львів: Інститут історії Церкви, 2017. – 345 с.
19. Кудрик Б. Участь духовенства в галицько-українській музичній культурі. Богословія. Львів, 1938.
20. Кулик І. Д. Релігійна освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи. – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 229 с.
21. Левчук М. І. Релігійна освіта на теренах Західної України. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – 198 с.
22. Лупул Т. Освіта та релігія на Буковині в період Австро-Угорщини та Румунського королівства. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – 314 с.
23. Монастирський А. Архіпресвітер-ставрофор о. Сидір Воробкевич. // Кандела. 1903.
24. Немет Т. Православна Церква на Буковині та Йозеф фон Чижман: за лаштунками віденської церковної політики / пер. з нім. Олега Конкевича. – Чернівці: Наші книги, 2019, 312 с. + 28 с. іл.
25. Пасічник М. Богословська думка в Україні. – Київ: Либідь, 2009. – 210 с.
26. Петруняк О. Богословська освіта на Буковині у XVIII-XIX століттях: історія та перспективи. – Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2018. – 198 с.
27. Поліщук С. І. Історія Буковини: релігія, культура, суспільство. – Чернівці: Книги-XXI, 2015. – 410 с.
28. Рихло П. Міжетнічні та міжкультурні відносини у Буковині 1918–1940 рр. // Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток. Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – С. 119–140.
29. Романюк М. М. Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.). Львів, 1999.

30. Сагарда М. Відродження богословської освіти в Україні. – Львів: Свічадо, 2018. – 250 с.
31. Сімдесятилітній ювілей «Руської бесіди». Український календар з образками на звичайний рік, 1939. – Чернівці. 1938.
32. Сітарський Ю. Чернівецький університет і богословська освіта на Буковині. – Чернівці: Прут, 2014. – 320 с.
33. Університетська преса // Чернівецький університет. 1875—1995: Сторінки історії. — Чернівці: Рута, 1995. — С. 115.
34. Університетський вісник // Інформаційний простір Буковини. — Чернівці: Букрек, 2004. — С. 46.
35. Филипович Л. Православне осмислення ролі Церкви у суспільстві в контексті нової доктрини «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви» // Шлях до Христа через служіння ближньому / Упорядник В. Вакін – Київ: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2022. – С.54-62.
36. ФТФ – осередок філософсько-богословської освіти: культурно-просвітницька місія (1875-1940, 1994-2019): кол. монографія / гол. ред. Член-кор. НАПН України Балух В.О. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. – 288 с.
37. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні: до 140-річчя від дня заснування: бібліогр. покажч. / М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, Наук. б-ка ; [уклад.: Н. М. Загородна, Н. І. Горюнова, Н. І. Ткач, В. І. Ряба ; наук. ред, авт. вступ. ст. Т. В. Марусик]. — Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 2015. — 512 с.
38. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Імена славних сучасників / ред. кол. С.В. Мельничук та ін. – К.: Світ успіху, 2005, – 228 с.
39. Чернівецький університет: історія та сучасність (1875-2000): Збірник статей. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 303 с.

40. Чернівці: історія та сучасність. – Чернівці, 2009.
41. Чучко М. К. Історія і сьогодення Православної Церкви на Буковині: до питання про адміністративно-територіальний устрій та духовне підпорядкування єпархіальних структур краю в середині XIV — на початку ХХІ ст. Чернівці : Поліграф-Сервіс ; Харків : Мачулін, 2020. 316 с.
42. Чучко М. У горнилі випробувань: Православна церква на Буковині в 1914–1919 рр. Чернівці, 2015.
43. Шендеровський В. В. Релігія та богослов'я на Буковині: історичний контекст. – Київ: Український центр духовної культури, 2011. – 302 с.
44. Шкрібляк М., Марчук О. Резиденція митрополитів Буковини і Далмації як пам'ятка сакральної архітектури та джерело духовного буття // Феномен культури у гуманітарному дискурсі: монографія / за заг. наук. ред. проф., член-кор. НАПН України Балуха В.О. – Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020, – С. 310-332.
45. Яремчук С. Православна церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини). – Чернівці, 2004.

Література іноземними мовами:

46. Alma mater Francisco Josephina. Munchen, 1975.
47. Birkbeck J. Orthodox Mission and Education in Eastern Europe. – London: Faith Press, 2009. – 250 p.
48. Brown R. S. Theology and Education in the Eastern European Context. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – 312 p.
49. Brusanowski P. Autonomia si constitutionalismul in dezbaterile privind unificarea Bisericii Ortodoxe Romane (1919–1925). Cluj-Napoca : Presa Universitara Clujeana 2021. 394 p.
50. Brusanowski P. Rumänisch-orthodoxe Kirchenordnungen (1786–2008): Siebenbürgen — Bukowina — Rumänien. Köln : Böhlau, 2011. 611 p.
51. Candela. Cernauti. 1882. №3 Anul 1. p. 114-124.

52. Candela. Fraci fisericeasca-literaria. Anul 8. 1888. Cernautci
53. Candela. 1885. № 7, Anul 4. p.435-443.
54. Candella. 1888. №5. Anul 8. P 288-293.
55. Ciachir N. Din istoria Bucovinei: 1775–1944. – București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1993.
56. Clipa S.-T. Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui: 1948–1949. Suceava : Universității «Ștefan cel Mare», 2006. 148 p.
57. Erős V. Eastern European Theology in Historical Context. – Budapest: Hungarian Academy of Sciences, 1995. – 310 p.
58. Gheorghiu, V. Introducerea In sfintele carti ale Testamentului Nou.- Cernăuți: Tip. Mitropolitul Silvestru, 1929.
59. Kolarz W. Religion in the Soviet Union. – New York: St. Martin's Press, 1962. – 314 p.
60. Kolodziejczyk D. The Theology of the Eastern Orthodox Church and its Educational Institutions. – Warsaw: Polska Akademia Nauk, 2013. – 275 p.
61. Ianoviciu V. Istoriceu-literala tâlcuire a cartilor Noului Testament. T. 4. Sfânta Evanghelie dela Ioan / V. Ianovici. - Cernăuți : Eckhart, 1859. 539 p.
62. Mărtinaș V. Biserica și educația religioasă în Bucovina. – Iași: Polirom, 2004. – 275 p.
63. Meyendorff J. Eastern Orthodoxy and Theology: Historical Perspectives. – New York: St. Vladimir's Seminary Press, 1979. – 240 p.
64. Morariu I. Orthodox Theology and Identity in Eastern Europe. – Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2018. – 240 p.
65. Nistor I. Istoria bisericii din Bukowina și a rostului ei national-cultural în viață românilor bucovineni. București : Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1916. 295 p.
66. Nistor I. Istoria Bucovinei. – Cernăuți: Editura Alexandru cel Bun, 1991. – 410 p.
67. Norst A. Alma mater Francisco Josephina. Czernowitz, 1900;

68. Păcurariu M. Istoria Bisericii Ortodoxe Române : în 3 vol. București : Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991. Vol. 3. 606 p.

69. Prokopowitsch E. Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs Universität in Czernowitz. Clausthal-Zellerfeld, 1955.

70. Romanov S. Education in the Soviet Bloc: The Orthodox Church under Pressure. – Toronto: University of Toronto Press, 1985. – 296 p.

71. Roth H. Die Geschichte der Theologischen Ausbildung im Habsburgerreich. – Wien: Böhlau Verlag, 2006. – 395 S.

72. Schulze W. The Church and Education in East-Central Europe. – Berlin: De Gruyter, 2015. – 335 p.

73. Tarnavschi T. Didirea, intocmirea si decorarea din launtru a locasului dumnezeiescu cum o cere biserica si traditiu-nea/ T. Tarnavschi. - Cernauti: Ed. autorului., 1894. 118 p.

74. Turczynski E. Die Universität Czernowitz. Buchenland 150 Jahre Deutschum in der Bukowina. Мюнхен, 1961.

75. Valenciuc I.-P. Preoțimea ortodoxă din Bucovina în timpul ocupației habsburgice: (1775–1918). Suceava : Aehiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2016. 609 p.

76. Várady J. Religion and Education in the Austro-Hungarian Empire. – Budapest: Akademiai Kiado, 2011. – 295 p.

Інтернет-джерела:

77. Освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича // URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/opp/bakalavr/bohoslovia/>

78. Освітньо-професійна програма другого (магістерського) рівня вищої освіти. Чернівецький національний університет імені Юрія

Федьковича // URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/opp/mahistr/bohoslovia-mahistr/>

79. Науково-просвітницьке товариство студентів-богословів «Academia Orthodoxa» // URL: <https://www.bogoslov.cv.ua/index.php?id=2324&action=art>

ДОДАТКИ

Landes zu Stande gekommenen Regulierungsplane der geistlichen Angelegenheiten der Bukowina war die Fürsorge der Regierung für die geistige und sittliche Bildung ihrer neuen Unterthanen zum Ausdruck gelangt. An dem Werke, das damals **Unser** großer Verfahr, weiland Kaiser **Josef II.**, unsterblichen Andenkens, mit Errichtung der unentbehrlichsten niederen Schulen begonnen hat, haben **Unsere** in Gott ruhenden Vorfahren und **Wir** selbst redlich weitergearbeitet. **Und** aber ist es mit Gottes gnädigem Beistande zu Theil geworden, diesem Werke jetzt – nach hundertjähriger Arbeit – durch Errichtung der höchsten Schule den vollendenden Abschluß zu geben.

Denn als im Jahre 1872 der getreue Landtag dieses **Unseres** Erb-
zogthumes dem Wunsche nach Errichtung einer Universität im Lande Ausdruck gab, haben **Wir** **Unserer** Regierung den Befehl ertheilt, diesen Wunsch in aufmerksamste und sorgfältigste Erwägung zu ziehen. **Auf** den **Und** hierauf von **Unserer** Regierung erstatteten Bericht, daß die Bedingungen der Errichtung und des Gedeihens einer Universität im Lande vollständig vorhanden seien, und daß eine solche hohe Schule nicht nur für **Unser** getreues Herzogthum, sondern auch für die benachbarten Gebiete eine Quelle ausserordentlicher Wohlthaten werden würde, haben **Wir** mit besonderer Freude **Unserem** Minister für Cultus und Unterricht den Auftrag ertheilt, dem Reichsrathe jene Vorlagen zu machen, welche zur Errichtung einer Universität in **Erznowitz** nothwendig erschienen.

Nachdem hierauf der Reichsrath – in gewohnter patriotischer Opferwilligkeit die öffentlichen Interessen wahrnehmend – einem Gesetzentwurfe wegen Errichtung der genannten Universität seine Zustimmung ertheilt, und auch die hiefür erforderlichen Mittel freigebig zur Verfügung gestellt hat, haben **Wir** die Gründung dieser Universität endgültig beschloßen und am 31. März dieses Jahres dem hierauf abzielenden Gesetze **Unsere**

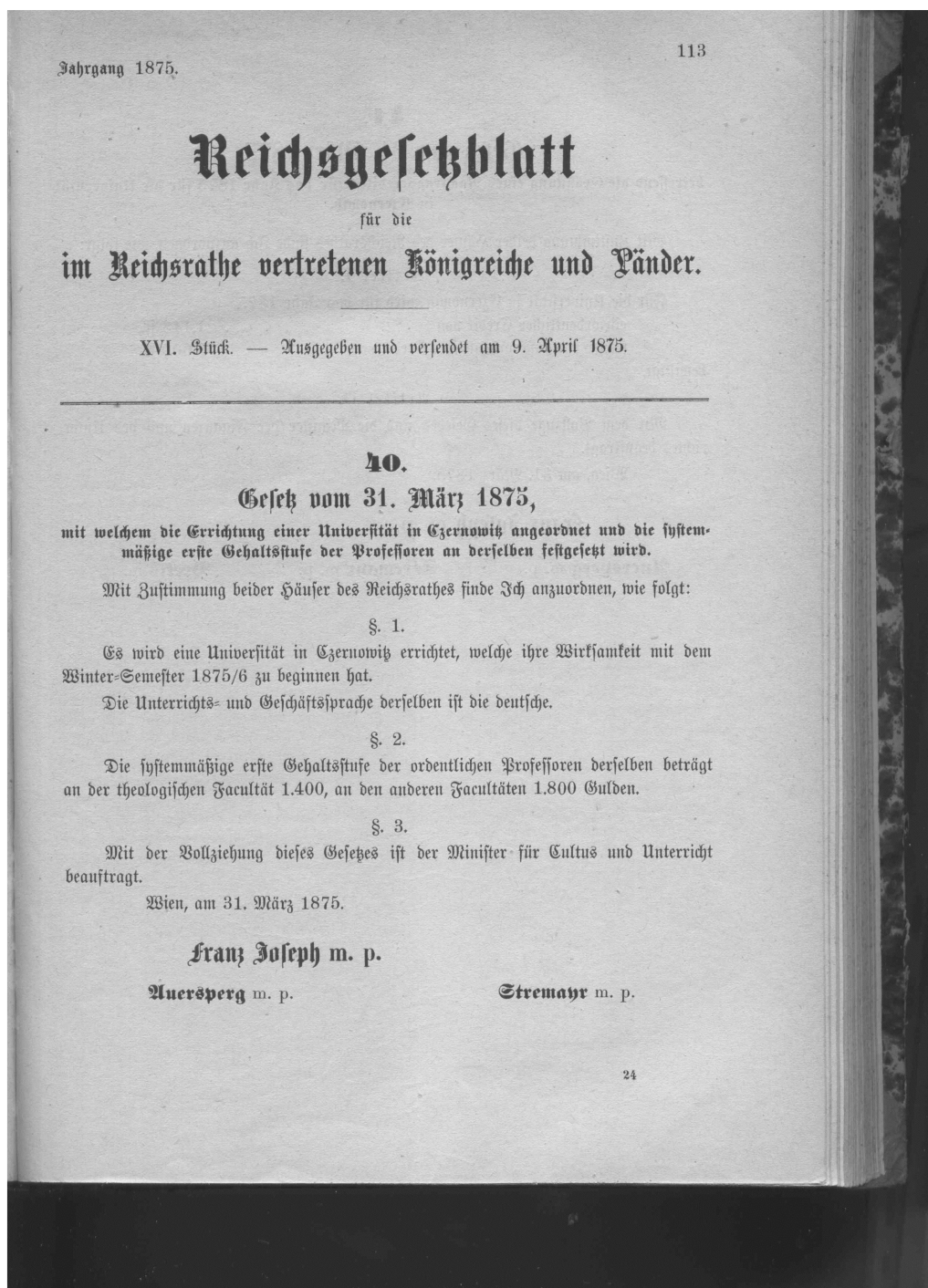
Sanction ertheilt.
In Ausführung dieses Gesetzes gründen und errichten **Wir** hiermit die Universität in **Erznowitz**, welcher **Wir** zugleich die Führung **Unseres** Stamms als „**Erznowitzer k. k. Franz-Josefs-Universität**“ hiemit allerhöchstvollst gestatten. **Wir** haben angeordnet, daß diese Universität zuvörderst aus drei Facultäten: einer griechisch-orientalisch-theologischen, einer rechts- und staatswissenschaftlichen und einer philosophischen zu bestehen hat, und **Wir** haben Sorge getragen, daß diese drei Facultäten mit jenen Lehrkräften, Lehrmitteln, Baulichkeiten und Fonds ausgerüstet seien, welche zur Erreichung ihrer edlen Aufgaben erfordert werden.
Wir befehlen weiters, daß diese **unser** Hochschule sich in Allem und Jedem, was nicht für sie besonders geordnet ist, nach jenen Gesetzen, Anordnungen und Einrichtungen organisire und gestalte, welche für die anderen Universitäten in **Unseren** im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern bestehen, und **Wir** gewähren ihr zugleich alle jene Rechte, Vorrechte und Freiheiten, welche diesen in **Unseren** vorbezeichneten anderen Königreichen und Ländern blühenden Universitäten von **Uns** und **Unseren** Vorfahren allergnädigst gewährt worden sind.
Wir wollen insbesondere, daß diese Universität innerhalb des geltenden Academischen Rechtes eine mit voller Selbständigkeit und Autonomie ausgerüstete Corporation bilde, welche ihre inneren Angelegenheiten frei ordnet und verwaltet. **Wir** vertrauen, daß die Universität von diesen ihr verliehenen Rechten, Vorrechten und Freiheiten heilsamen Gebrauch machen, und alle jene Hoffnungen erfüllen werde, welche sich an diesem Tage ihrer Errichtung in **Unserem** und den **Unseren** getreuen Unterthanen an sie knüpfen.
Wir vertrauen insbesondere, daß sie nicht nur eine Pflegestätte werde für die hohe Wissenschaft, für freie Forschung und für alle Kunst und Fertigkeit des menschlichen Geistes, sondern

daß sie sich auch gestalte zur edlen Pflegerin von Gottesfurcht, Sitte und Tugend, und daß sie so gedeihe, blühe und wachse zum Heile des Reiches und der Landes!
Wir erblicken für diese Wünsche ein glückliches Verzeihen in dem Umstande, daß **Wir** die Gründung der Universität vollziehen können in eben jenem Augenblicke, wo **Unser** treues Land Bukowina im Besitze ist, seine hundertjährige Vereinigung mit **Unseren** Staaten zu feiern. Wie die kommenden Geschlechter in diesem Zusammenstreffen ein Zeichen erblicken werden, daß **Unsere** Reiche und die **Unserer** Vorfahren nicht ohne Frucht geblieben sind für dieses **Unser** geliebtes Land, so möge auch **Unsere** Universität darin eine Aufforderung ersehen, ihrerseits die treue österreichische Gesinnung zu hegen und zu pflegen, welche dieses Land stets markelloser bewahrt und in guten wie in bösen Tagen glänzend bewahrt hat.
Urkund dessen **Unsere** eigenhändige Unterschrift und **Unser** kaiserliches Insignel.
Siegeben in **Unserem** Lustschlosse Schönbrunn, am dreißigsten September im eintausend, achthundert fünf und siebenzigsten, **Unserer** Reiche im siebten und zwanzigsten Jahre.

Auf Allerhöchste Anordnung:
K. k. Minister des Innern
Dr. Carl Ritter

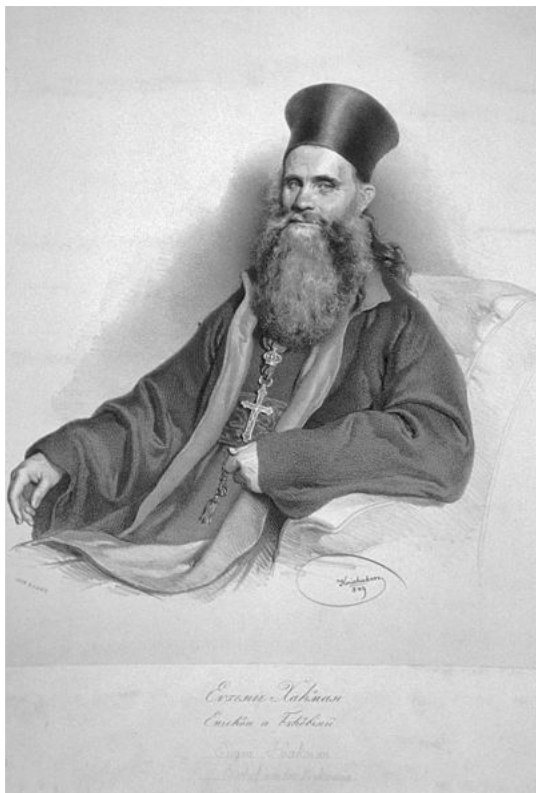
Вітальна грамота австрійського цісаря Франца Йосифа І з нагоди відкриття Чернівецького університету. 31 вересня 1875 р.

Джерело: Державний архів Чернівецької області. Документальні виставки онлайн / «145 років від заснування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича»: [URL:https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html](https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html)

Указ австрійського цісаря Франца Йосифа про відкриття Чернівецького університету та виділення коштів на його утримання. 31 березня 1875 р.

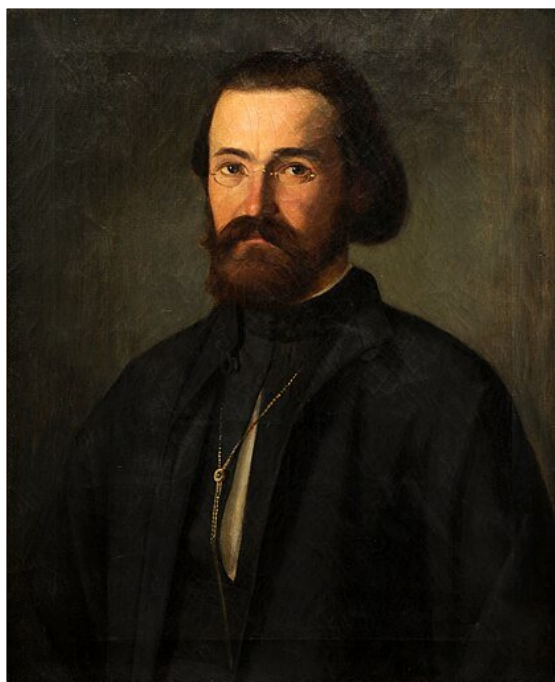
Джерело: Державний архів Чернівецької області. Документальні виставки онлайн / «145 років від заснування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича»: [URL:https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html](https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html)

Митрополит Євгеній (Гакман)

Митрополит Теофіл (Бенделла)

Митрополит Феєктист (Блажевич)

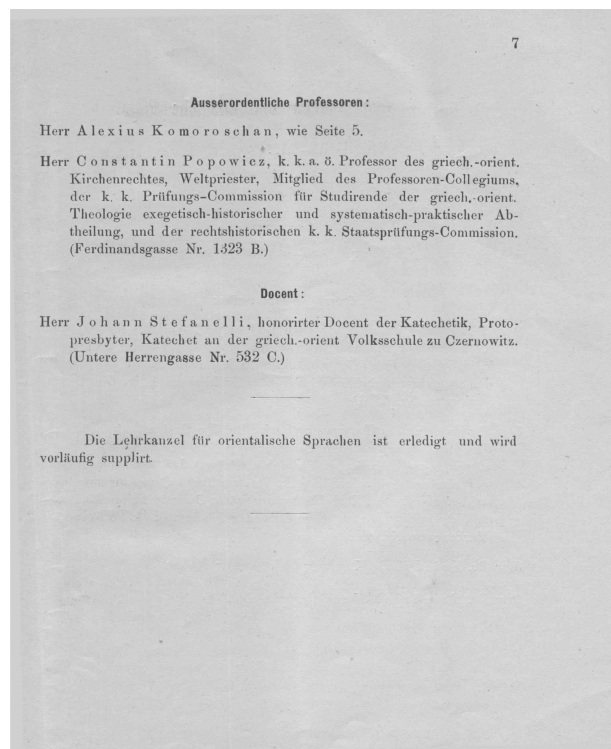
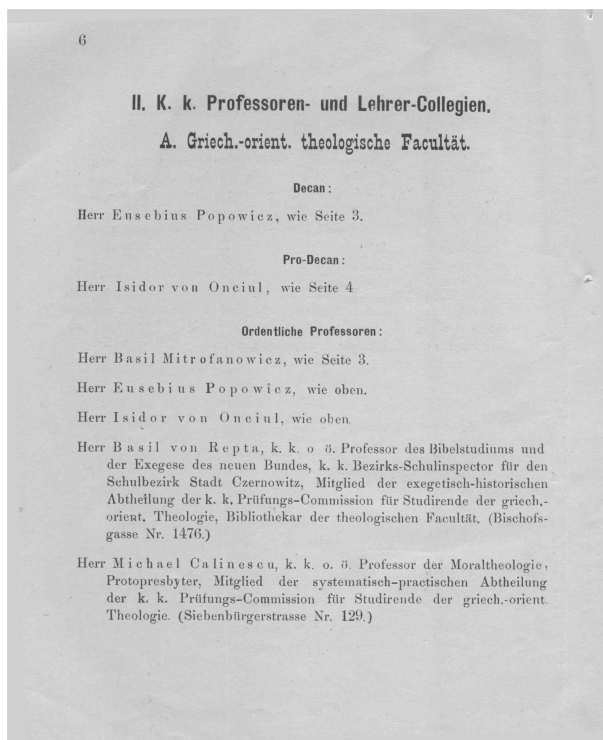
Митрополит Сильвестр (Мораріу-Андрієвич)

Митрополит Аркадій (Чуперкович)

Митрополит Володимир (Рента)

Викладацький склад теологічного факультету Чернівецького університету на 1877/1878 навчальний рік.

Джерело: Державний архів Чернівецької області. Документальні виставки онлайн / «145 років від заснування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича»: [URL:https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html](https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html)

Декрет-закон румунського короля Фердинанда I про реорганізацію Чернівецького німецького університету в румунський університет. 12 серпня 1919 р.

Джерело: Державний архів Чернівецької області. Документальні виставки онлайн / «145 років від заснування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича»: [URL:https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html](https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html)

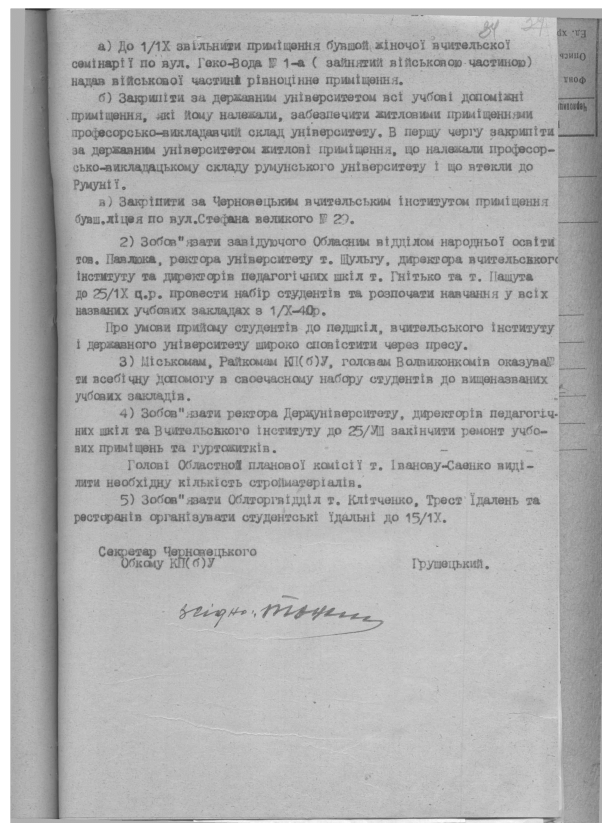
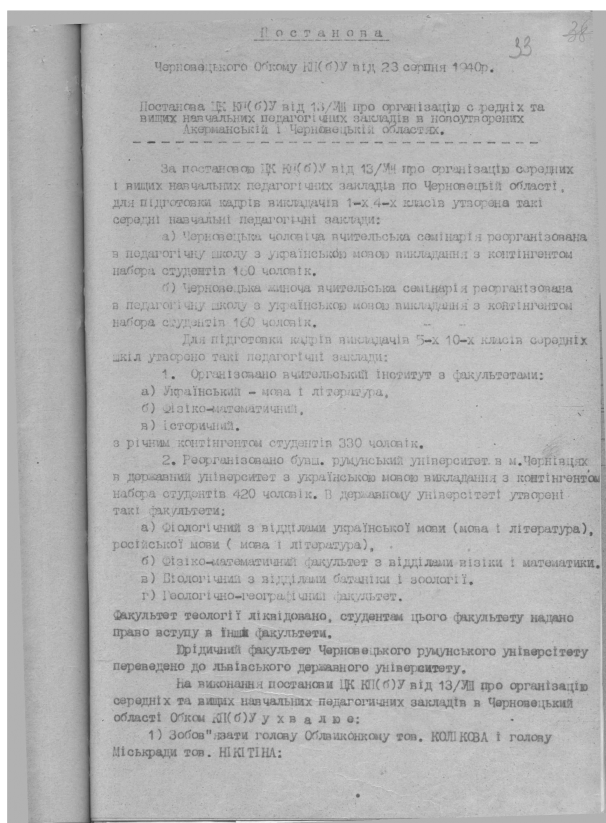

Викладачі теологічного факультету Чернівецького університету, на фото: д-р В. Тарнавські, д-р Д. Спину, д-р Д. Йеремів, д-р В. Шесан, д-р В. Георгіу, д-р В. Лойкіце, д-р С. Релі, 1933

Джерело: Державний архів Чернівецької області. Документальні виставки онлайн / «145 років від заснування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича»: [URL:https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html](https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html)

*Кирил (Марков).
Патріарх Болгарської Православної Церкви
Випускник теологічного факультету Чернівецького університету*

Постанова Чернівецького обкому КП(б)У «Про організацію середніх та вищих навчальних педагогічних закладів в новоутворених Акерманській і Чернівецькій областях», на підставі якої румунський університет у Чернівцях реорганізовано в державний університет з українською мовою викладання. 23 серпня 1940 р.

Джерело: Державний архів Чернівецької області. Документальні виставки онлайн / «145 років від заснування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича»: [URL:https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html](https://cv.archives.gov.ua/chnu_univer.html)

*Урочиста академія з нагоди відкриття філософсько-теологічного факультету.
Мармурова зала Чернівецького державного університету
12 лютого 1994 року.*

*Викладачі й студенти теологічного відділення
Храм Трьох Святителів Чернівецького державного університету
1995 рік*

*Укладання Угоди про спільну освітню діяльність між КДА та ЧНУ ім. Юрія
Федьковича. Синодальна зала Київської Патріархії
18 квітня 2003 року.*

*Візит Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія.
16 лютого 2019 року.*